

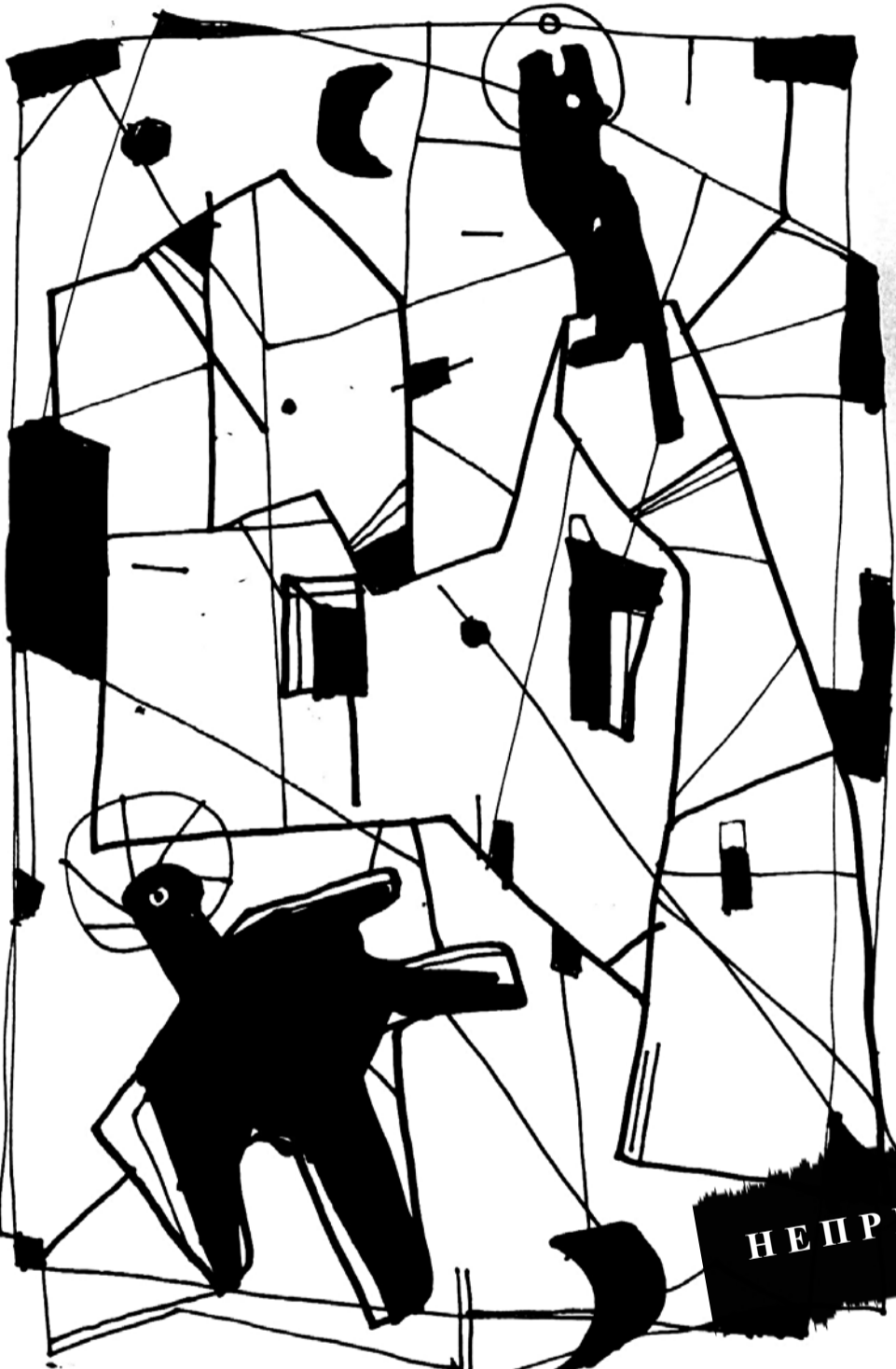
30 години

ВЕСТНИК

Литературен

Брой 32
1,50 лв.

22-28.09.2021
Год. 30

Художник на броя
Александър Байтошев

Национален
фонд
„Култура“

Броят се издава с подкрепата на НФК

НЕПРЕМЪЛЧАНО

Хубава е идеята на проф. Николай Денков всички първокурсници в университетите да минават през курс по научна етика, в който да им се обясняват проблемите на академичното плагиатство и борбата с него, изискванията за коректно цитиране и защита на интелектуалната собственост. Но това не е нещо революционно и нечувано за вузовете и досега. В университетите от години съществуват курсове по академично писане – да не говорим, че всеки преподавател, който изисква курсови работи от своите студенти, надълго и нашироко обяснява как се цитира и защо чуждите идеи не следва да се присвояват. Работата обаче е там, че вече е късно. Да обучаваш на това 19-годишни, е наистина късно. Това е урок, който трябва да бъде научен много по-рано и който – както винаги – е обречен, ако бъде едностранен. Колкото и банално да е, и в този аспект на образованието става дума за общи усилия на семейството, училището и обществото като цяло. Не е тайна, че в училище от децата активно се изискват презентации или изложения на информация, която в повечето случаи е взета от интернет. Възпроизвеждането на тази информация само по себе си им гарантира успех. За всички е ясно, че тази информация няма как – и на този етап не е нужно – да бъде автентично тяхна, но се съмнявам, че указването на източниците присъства в задължителните изисквания. Да смяташ посочването на автора за несъществена подробност – това вече генерира подсъзнателна търпимост към плагиатството. Стриктното цитиране във всички реферати, които се произвеждат в средния курс на обучение, трябва да е част от задачата. Само така всеки младеж ще свикне

- Салман Рушди
- Даниъл Канеман
- Валерия Луисели
- Джумпа Лахири
- Дебора Леви
- Исабел Алиенге
- Том Филипс
- Веселина Василева

Нова българска:

- Боян Йорданов
- Венцислав Валентинов
- Велимир Макавеев
- Иван Врамин

с мисълта, че интернет не е някакво безстопанствено анонимно пространство, в което кой каквото бръкне и извади – негово си е (същото се отнася и за цитат от книга, естествено). Това е времето, в което учениците трябва да разберат и че преводните текстове имат автори, но имат и преводачи, които също трябва да се споменават; и че съществува понятието авторско право, което засяга музиката и филмите, които в България безразборно сваляме безплатно. Ние сме общество от потребители на „Замунда“ и „Читанка“. Затова мисълта, че интелектуалният труд е комплексно понятие и има цена и автор, трябва да бъде втълпена на обществото ни като цяло, и то в правилния момент. Но уважението към чуждите мисли има повече от едно измерение. Пагубна е още една тенденция, която много се стимулира от днешното образование и иновативните му стратегии – да отдаваме предпочитание на собственото мислене. Безспорно това е важно. Никой не отрича, че е добре да се мисли, а не да се папагалства. Но в патоса да отричаме практиката на заучаването (по която изпитваше носталгия Умберто Еко), нека не забравяме, че преди да развие своите гледни точки, всеки трябва да познава чуждите. А напоследък образованието все по-активно се опитва да внуши пренебрежение към авторитетите, към въпросните „чужди мисли“, и е подвластно на модното и популистко „да бъдеш себе си“. Само че да бъдеш себе си без знания е, меко казано, като да откриваш топлата вода във всеки един момент. Затова се опасявам, че подобна нова дисциплина на толкова закъснял етап ще се превърне в поредния общообразователен баласт, който откъсва студентите от специализиращите и истински интересующите ги предмети. Много по-лесно (и по-успешно) ще бъде да се намесим заедно като общество и да пазим авторитетите, да ценим експертността, да култивираме уважение към професионализма и... авторството. Когато това се случи, ако изобщо се случи, всички стратегии по чудо изведнъж ще проработят.

АМЕЛИЯ ЛИЧЕВА

ISSN 1310-9561

3 2

9 771310 956004

„Пиранези“ на Сузана Кларк: Въображението като спасение от „въображаемите затвори“

В центъра на новия брой 164/Лято на сп. „Християнство и култура“ е темата „Християнство и истина“. Тя е представена със статията на Георги Капривев

Грехът на Адам и Ева в учението за човека на Максим Изповедник, втората част от анализа на Сардийски митрополит Максим Прерогативите на Константинополския епископ, както и с текста на протоиерей Добромир Димитров *Презвитерът като извършител на Евхаристията в православната диаспора*. Рубриката „Християнство и история“ включва текстовете на Александър Смочевски *Конституция и автокефалия: Гръцкият случай* и на руския историк Андрей Зубов *Причини за социалната стагнация на безпосмените народи*. 100-годишнината от рождението на протоиерей Александър Шмеман е отбелязана в броя с текстовете на свещ. Майкъл Плекън *Александър Шмеман: отец и учител на Църквата* и с доклада на самия Шмеман *Светът като тайнство*. Рубриката „Християнство и философия“ включва статиите на Стилиян Йотов *Универсалност и (морална) истинност на религията* и на Йозеф Бохенски *Човекът*, а темата „Християнство и изкуство“ е представена с текстовете на Антоанета Дончева *Ентропията като съзидание* и на Слава Янакиева *Подражание, притворство или автентичност в „Тялото Христово“ на Ян Комаса*. Броят е илюстриран с фотографии на Антон Обущаров, направени преди един век, представени от Николай Трейман.

„Данте Алигиери – 700 години по-късно“ е темата на новия 07 брой на сп. „Култура“. В броя можете да прочетете статията на проф. Владимир Градев „Божественият пламък“, посветена

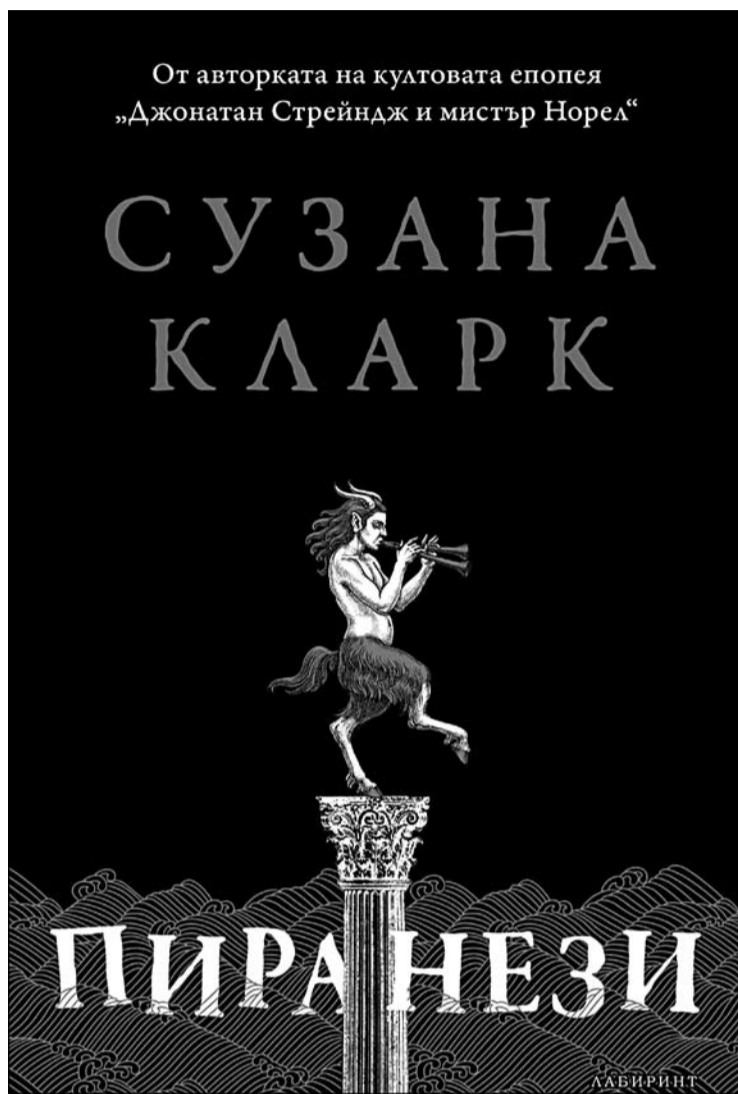
на великия флорентинец, есетата на Т. С. Елиът и Еудженио Монтали за Данте, както и „Писмото до флорентинците“ на самия Данте Алигиери. В рубриката „Идеи“ ще откриете откъс от най-новата книга за философа Мишел Онфре за това дали сме пред края на юдео-християнската цивилизация, както и подборка от мнения по новия спор за Холокоста в Германия. И още: разговори с режисьорите Робърт Уилсън за „Жеста на непроизносимото“ и с Джеки Стоев за „смеха и достойнството“. В рубриката „Галерия“ е публикуван разговор с кураторите Антон Стайков и Свобода Цекова за „Изкуството отвъд изолацията“ (изложбата, посветена на Борис и Славка Деневи), както и текстове за голямата изкуствоведка Дора Валие по повод стогодишнината от рождението ѝ. И още: разговори с актьора Владимир Карамазов, с музикантите Боряна Цинликова и Борис Ковач. А също и размисли за съвременното кино след последния кинофестивал в Кан и интервю с режисьора Лъчезар Аврамов. Разказът в броя е на Здравка Евтимова, а фотографиите в него са на Румен Георгиев – Рум.

В трудни моменти изкуството е утеха. Една картина може да преведе четящия през най-тежката му лична заграда, едно стихотворение – да запази надеждата за бъдещето, а едно музикално произведение – да изпълни с цвят оловната делничност. За мен „Пиранези“ на Сузана Кларк е не просто любовен роман, а именно такава творба – фар, чиято светлина достига до мен в период на паднала душевна мъгла. Озова се на това място, най-силно ме мъчеше не това, че не можех да различа вярното от невярното, важното от маловажното и това, което искам, от това, което трябва да искам, а че под въпрос беше поставен смисълът да се опитвам. В такъв опасен миг в човека помощ може да се влее само от друг свят и единствено

чрез въображението е възможно таква спасително дело. Въображението като единствения път към промяна и обновление е нещо, което вече преживях с друго произведение на Сузана Кларк – „Джонатан Стрейндж и мистър Норел“, – а обновлението, което настъпи в живота ми тогава, дойде под формата на подарък. Всичко тръгна от един разговор за литература с колега, когото дотогава бегло познавах. От разговора не помня нищо, но явно съм казала нужното, за да „привлека“ към себе си „Джонатан Стрейндж и мистър Норел“. Моят колега спомена тази своя любима книга и плахо, но (сега си давам сметка) с надежда в гласа предположи, че има шанс да ми хареса. Когато я прочетох и се видяхме, нямаше нужда да казвам нищо, в очите ми се четеше, че вече съм „посветена“. От този момент колегата вече беше за мен приятел, някой, с когото можех да разговарям дори без думи за истински важните неща, като смъртта, звездите и математиката, или в нашия случай по-скоро самотата, морето и това да търсиш смисъла в хаоса на деня.

Давам си сметка, че до този момент ви занимавам не с новия роман на Сузана Кларк „Пиранези“, а със себе си и събитията от личния си живот, като това как на този голям гол самотен свят открих още един приятел и какъв ценен дар е това за мен, ала ми се струва, че едноименният герой на романа би направил същото. Той би ви споделил именно най-същественото, като увлечението си от мида с интересна форма, запела се в мрежите му при скорешен риболов, или знаменателното движение на ято птици, което е наблюдавал неотдавна, а от вас зависи как ще охарактеризирате това отношение към света – като наивно, или, честно казано, откровено детинско, а може би възхитително и възхновяващо. Наричат го Пиранези и въпреки че това не е неговото име, той няма нищо против, защото все пак трябва да се обръщат към него по някакъв начин. Целият му свят е един дворец, безкраен лабиринт, наниз от стаи, който той простичко и с благоговение назовава Дома. Подобно на Мидгард, царството на хората в скандинавската митология, Средните зали са същинското му обитание, Долните зали са за бушуващия, но благодатен океан, а Горните – селения на облаците. Домът е изпълнен с единствени по рода си Статуи, излъчващи с увереността на камъка непреходна красота и дълбок смисъл. Като се изключат обаче птиците и морските създания, Пиранези живее в този свят със сам.

Самотата и подтикът към други човешки същества е само една от темите на романа, нека си я представим като една от Залите на Дома. Тя води към още други „Зали и Вестибюли“: връзката с друг човек – свободното общуване между равни или между властел и роб; стремежът към познание с крайна цел контрол върху обекта или изпълнен с почитание акт на опознаване

между два субекта; заградата на невинността и пробуждането на съзнанието за съществуването на злото; природата на другите светове като пълноправна реалност, в която може да проникне само въображението; цената – изолация и дори лудост, – която плаща всеки, гръзнал да се отдалечи твърде много от територията на човешкия дух; нахлуването на Красотата в човешкия живот, величествена и същевременно ужасна като зората; спасението и изцелението, които наистойчиво ни търсят в този лабиринт живот, през който бродим, и силата, която ни е нужна, за да посегнем към тях и ги приемем. Това са Залите на „Пиранези“, до които успях да достигна в личното си пътешествие из него, но знам, че има още много. „Пиранези“ проблясва в съзнанието на Сузана Кларк още когато е двайсет и няколко годишна, като образ от друг свят, образ на „сграда, в чиито подземия е затворен океан“. Това се случва много преди публикуването на дебютния

роман „Джонатан Стрейндж и мистър Норел“ през 2004 г. Като повечето писателски идеи, след появата си и тази прекарва дълго време, спотайвайки се в полуизказана форма в тетрадки и чернови, и сякаш преднамерено се укрива от дневната светлина на авторското внимание. Междувременно „Джонатан Стрейндж и мистър Норел“ жъне световен успех, рабва се на читателска обич и признание от критиците, но в смущаваща синхроничност светът на магьосниците Стрейндж и Норел, където истинското и резултатно магическо познание се откупва на висока цена, прелива в живота на своя автор. Писателката отключва сложен за диагностициране комплекс от физически и психически симптоми, който прави писането невъзможно, а ежедневието – трудно и болезнено. Синдром на хроничната умора е „заклинанието“, което пада над Сузана Кларк, и така „Джонатан Стрейндж и мистър Норел“ не получава продължение, а втори роман от нея не се появява повече от петнайсет години.

И ето че в края на 2020 г., година първа от Световната Домашна Изолация, излиза „Пиранези“, роман за мъж, живеещ дейно и пълноценно (лови риба, готви, кърпи грехите си, води си дневник и дори има време да създава музика на своята флейта от рибена кост), но почти напълно изолиран от човешки контакт, сам в своя Дом. Подозираме, и това скоро се потвърждава, че той не е образец за психично здраве в общоприетия смисъл. В съвсем различен смисъл обаче именно той е здравият, а не – не.

Докато работи по „Пиранези“, Сузана Кларк си припомня серия от лекции върху прочутия кръг „Инклингите“, който посещава през студентските си години в Кеймбридж. „Инклингите“ е общество на английски интелектуалци, сред които се открояват четиримата приятели и съмишленици Дж. Р. Р. Толкин, К. С. Луис, Чарлз Уилямс и Оуен Барфийлд. В периода 1930-1949 г. те редовно се събират, за да обсъждат лингвистични, философски, творчески и религиозни проблеми, а импулсът, който всеки от тях получава при този обмен на мисли и гледни точки, изиграва решаваща роля във формирането на идеите в основата на прочути опуси като „Властелинът на пръстените“ и „Хрониките на Нарния“. Сузана Кларк е силно впечатлена от Оуен Барфийлд (1898-1997) – писател, философ, антрополог, „първият и последен Инклинг“. В едно от редките си интервюта тя споделя, че „Пиранези“ е нейният опит да си представи един конкретен човек и живота, който той би водил, ако въплъщава в себе си една от

¹ За съжаление, към настоящия момент тиражът на българския превод, дело на Магдалена Куцарова-Леви за издателство „Прозорец“, е изчерпан – време е тази липса да бъде запълнена.

Малка книжка с висока стойност

Напоследък в съвременната световна литература се забелязва тенденцията за едно интересно преливане между жанровете на романа и разказа. Преди месеци у нас се появи романът на Елизабет Страут „Олив Китридж“, който спокойно може да се чете и като цикъл разкази, в които периодично се появяват едни и същи персонажи. Подобна тенденция се забелязва и в сборника с разкази на италианската писателка Елвира Семинара, публикуван съвсем наскоро на българския пазар с марката на „Колибри“. При Семинара няма прехождащи персонажи, но пък мястото – фризьорският салон, както и темата за косата, са лейтмотивни във всички текстове. Така с малко повече фантазия тези разкази също могат да бъдат прочетени като кратък сценичен роман, възгледан в днешното и в човешките състояния, които то провокира.

Косата е мотив, който занимава митологията и литературата още от древни времена. Достатъчно е да припомним една от емблематичните ѝ прояви – силата на Самсон се крие в косата, но тя е и неговата ахилесова пета. С прическите са свързани и различните знакови предрешвания на жените в мъже, косата е път към любовта, тя е един от най-ясните атрибути и на красотата, и на грозотата. Всичко това е видимо и в разказите на Елвира Семинара. През косата може да се достига до най-съкровените мисли („Момичето от мивката“), тя може да озадачи мъжа и да му покаже непреодолимите различия („Нордкяп“), и пак там отрязването ѝ може да е знак за капитулация, за пожелано зачертаване на различията и отдаване. Разбира се, подстригването е и път към промяна, към отхвърляне на табутата, признаване на собствената гругост, акт на търсенето на собствената идентичност (в повечето от разказите). Защото – и това е една от постоянните теми при Семинара – метаморфозата е трудно нещо и повечето хора не се справят с нея, но затова пък могат да имат своите малки победи. Промениш косата си – това е нещо много дребно, но то също изисква воля, решителност, и затова белязва поне една крачка към по-различния живот, било то фантазен или реален.

Самият фризьорски салон пък е място за търсене на алиби, за въобразени срещи, за изневяра и какво ли още не. Така заг привидно еднотипната тематика се разкриват различни съдби, неочаквани истории, близат темите за

миграцията, живеенето като чужденец („Осем обувки и един билет“), съдбата на трансгендерите (в един от най-силните разкази – „Чао, Нини“), наркозависимите („Без точка“), нещастно влюбените („Почивен ден сряда“, „Луни“), психически лабилните („Сандра“). Неусетно в тази толкова тънка и наглед нестелива книжка се открива една запомняща се галерия на съвременето с всички рани и охлузвания, които то причинява, и с всички парчета от човешки съдби, които внимателният поглед може да забележи и реконструира. Още един лейтмотив доближава тези разкази към романомото и той е свързан с времето, сезонното и най-вече с гъжда. Не става дума за баналната асоциация с ходенето на фризьор, което като че ли провокира гъжда и разваля прическата. Не. При Семинара гъждът вали вътре в душите на персонажите и някак онагледява тъгата, която те трудно ословесяват. Или пък трасира пътя към срещата със смъртта и сякаш размива границите между тукашното и отвъдното, както е в „Чао, Нини“. Или както е в „Чистачки“, където гъждът като че ли спира времето и утължава срещата на гетето с бащата, макар и да загълбочава тъгата и у двамата. И най-сетне, тези разкази имат още една ярка отличителна особеност и тя е техният стил. Елвира Семинара е нестандартна писателка не само на ниво истории, но и на ниво език. Образите ѝ са понякога странни, метафоричността е висока, сравненията – запомнящи се, защото тя добре знае, че силата на литературата е в употребата на думите (признава го в есето си „Ледниковата епоха на езика е днес“) и че добрата литература залага не само на „какво“, но и на онова прословуто „как“, за което все по-малко се мисли днес. Вероятно това се усеща в българската версия на книгата и заради превода на Дария Каранеткова.

АМЕЛИЯ ЛИЧЕВА

Елвира Семинара, „Разкази от фризьорския салон“, прев. от италиански Дария Каранеткова, изд. „Колибри“, С., 2021.

ПРОЧЕТЕНО ДНЕС

от стр. 2

основните идеи на Барфийлд: „Ние, съвременните хора, се възприемаме като съзнание, затворено в главите ни, светът е някъде там и ние го наблюдаваме, но между нас и него има пропаст. Барфийлд смята, че древните хора не са преживявали света по този начин, те са чувствали дълбока връзка с него, усещали са се като част от него. Техният живот и животът на света са били неразривно цяло, случващото се на тях и случващото се в света са били част от една по-мащабна драма, в която участие са вземали и светът, и боговете“².

Вървейки по стъпките на тази идея, Сузана Кларк стига до Пиранези – човек, който се чувства на място в своя свят, „у дома“ в своя Дом. Домът, същинско архитектурно творение, обаче не е красива, но в крайна сметка неодушевена материя, напротив, във вените на мрамора му в съответствие с идеите на Барфийлд сякаш протича някаква непозната форма на съзнание, с което човекът може да влезе в контакт. Като отговор на въпросите, които занимават неговия обитател, Домът му изпраща предсказателни съобщения чрез помета на птиците и разширява разбирането му, служейки си със Статуите: „Изравя ли се пред човек или обстоятелства, които не разбирам – казва в романа Пиранези, – първият ми подтик и досега е да потърся статуя, която да ми отвори очите“³. Ще гръзна да предположа, че и вие, също като мен, живеете малко или много в затвора на собствената си глава. Гледан през решетките на рационалната нагласа, светът сам по себе си е неразбираем; мъртъв и студен, но заедно с това и парадоксално застрашителен. И доколкото сме се усъвършенствали в бягствата си от този затвор, ние можем, в редки и блажени мигове, да вдъхнем полъха на Едемската градина, достигащ до нас от друго време и пространство. Само че път назад няма.

Връщането към подобна „примитивна“ форма на съзнание за съвременния човек е невъзможно или най-малкото опасно, затова ние колективно продължаваме, гърпани като марионетки напред от идеята за прогрес – откритие на нещо ново с цел подобряване на вече съществуващото или, ако е нещо изцяло ново, то трябва задължително да бъде впренато в служба на нашите нужди. „Всички се бяха запалили по прогреса и смятаха, че щом нещо е ново, то е по-добро от старото. Да си рече човек, че достойнствата са

функция на хронологията“⁴ – казва с насмешка Лорънс Арн-Сейлс, почти задухисна фигура от романа, антрополог, трансгресивен учен, изследовател, безразличен към нравствеността, откровено покварен мъж, престъпник и в крайна сметка откривател на нови светове. Като подигравателно ехо на грандиозното първоприходство на Арн-Сейлс се явява Другия, наречен така от Пиранези, понеже е единственият друг човек, с когото се среща. Другия не се осмелява да изследва сам Дома, затова има нужда от някого, който вместо него, обхождайки лабиринта, да събира данни и да поема рискове. Другия възприема Пиранези като безпросветен дивак, наивен и оглушал от примитивния живот, който води. Пиранези пък го смята за свой колега и приятел. Научната задача на Другия е издирването на Великото Тайно Познание, синтезирано в седем точки, сред които комично-зловещо намират място и: „Да победиш смъртта и да станеш безсмъртен“, а също „Да се научиш с телепатия да четеш мислите на другите“. Пиранези пък казва за себе си: „... като учен и изследовател съм длъжен да свидетелствам за Великолепието на Света“⁵.

Ослепели ли сме за Великолепието на Света? И за своето човешко Великолепие като неповторими индивидуалности? Пиранези проговаря с делата си, същински юродив, един княз Мишкин от друго измерение, който поставя своето добруване на заден план и щедро се себеотдава в общението със своя свят, с покойниците си и с всички живи същества. Тази доброта обаче не е нищо вродена, нищо постигната с добри намерения и честни усилия, а е плод на нищо повече или по-малко от смърт и повторно раждане. Преди да стане Пиранези, той е съвсем друг човек, с друго име, история и спомени, жертва на престъпление, превърната в роб и затворник на своя мъчител. И така, като резултат от една малка шега, гавра, присъща на безсъдечен човек, жертвата е прекръстена и на врата ѝ увисва, досущ мъртва птица, името Пиранези. А Джовани Батиста Пиранези (1720 – 1778) е реално съществувала личност, италиански археолог и архитект; автор на серия от шестнайсет всяващи тревожност гравюри със заглавие „Въображаеми затвори“. В тях трудно различими човешки фигури са надмогнати от грамадни, обърквачи интериори и се губят безпомощни в надигащото се като вълна парадоксално пространство. Домът действа по същия начин, природата му е такава, че сякаш залива човека, останал твърде дълго в него, като постепенно отмива паметта му и заглажда личната му история до пълна забравя.

Но Красотата на Дома е неизмерима, а Добротата му – безпределна, не спира да си напомня Пиранези и в най-тежките мигове, изправен пред неопровержими доказателства за собствената си лудост. Дори насред пепелищата на всичко свое собствено, всичко скъпо, той не унива, а запазва вярата си в Дома. И Домът му изпраща спасение, нов за този свят човек с неслучайното име Рафаел⁶ и неслучайно жена, защото там, където мъжият дух е ранен, само мъдростта, божествената София, може да го излекува.

Пътят ни на хора до собственото ни спасение е осяян със символи, които неспирно ни пресрещат, стига да сме будни и да имаме очи за тях. Напрягам вътрешния си взор и виждам в далечината най-вълнуващия и тайнствен за мен образ от романа: „В сумрачния въздух над сивите Вълни беше увиснал бялскав бял кръст“⁷. Миг по-късно за Пиранези идва нещо като просветление – огромна бяла птица, която се носи над вълните. Албатрос. И сякаш това е същият този Албатрос от „Балада за Стария моряк“ на Колридж, възкръснал, той лети през времето и пространството и търси човека. „Наместо кръст на моя врат / увисна Албатроса“⁸ – така морякът на Колридж започва изкуплението си в хаоса на въображаемите светове и свръхприродните сили. Повече от два века по-късно Пиранези, героият на Сузана Кларк, е осенен от престранната мисъл: „... дали на нас с албатроса не ни е съдено да се слеем, да се превърнем в същество от съвсем различен вид; в Ангел?“⁹. И макар уплашен, протяга ръце – огледално отражение на албатроса в полет – готов да го посрещне и да се слее с него.

РОСИЦА КАЗАКОВА

Росица Казакова е музикант, хоров диригент и преподавател по пиано на свободна практика, автор на романа „Благосклонната чума“, AMG Publishing, 2012 г.

Гравюрите на Джовани Батиста Пиранези: <https://artmuseum.princeton.edu/object-package/giovanni-battista-piranesi-imaginary-prisons/3640?page=1>

⁶ Коренът на думата е от иврит и означава „изцеление“.

⁷ Сузана Кларк, „Пиранези“.

⁸ Самюъл Тейлър Колридж, „Балада за Стария моряк“ (прев. Манол Пейков), ИК „Жанет 45“, 2010.

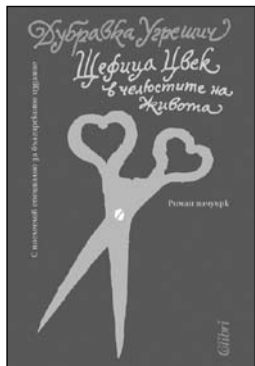
⁹ Сузана Кларк, „Пиранези“.

² Разговор на Сузана Кларк със Сара Лотиан в епизода на подкаста „Church Times“, излъчен на 10 декември 2020 г. Преводът е мой – Р. К.

³ Сузана Кларк, „Пиранези“ (прев. Емилия Л. Масларова), ИК, „Лабиринт“, 2020 г.

⁴ Пак там.

⁵ Пак там.

Дубравка Узрешич,
„Шефица Цвек
в челостите на
живота“, прев.
от хърватски
Русанка Ляпова,
изд. „Колибри“,
2021, 151 с., 16 лв.

Дубравка Узрешич не се нуждае от представяне и за щастие, има своя много вярна публика в България. Затова и попълването на липсите в издаването на творчеството ѝ, с което се е заело издателство „Колибри“, е похвална задача, още повече че в случая става дума за един от култовите постмодерни романи на 90-те в нашия регион, ключов и за разбирането на по-късните работи на самата Узрешич. Може да се каже, че това е и книга, провокирала постфеминистките нагласи, изразени в текстове като „Дневникът на Бриджит Джоунс“ или „Дяволът носи Прага“. Специално внимание заслужава и Послесловът към българското издание.

Тома Клер,
„Мъжът, който
уби Ролан Барт
и други разкази“,
прев. от френски
Радостин Желев,
изд. „Алтера“,
2021, 394 с., 26 лв.

Тома Клер е писател, есеист, критик, университетски преподавател, сътрудник на вестници и списания по актуални теми. За сборника, с който българската публика се среща, е носител на Наградата за разказ на Френската академия. Стилист и експериментатор, така най-накрая може да бъде определен писателят, ако съдим по този сборник с текстове, които разказват за убийства, нещастни случаи, самоубийства, имат за персонажи фигури като Барт, лейди Ди, Набоков, Политковская, Версаче, но най-важното в тях е не какво, а как се разказва и къде минава границата между случилото се и въображението.

Итамар Виейра
Жуниор, „Торто
Арадо“, прев.
от бразилски
португалски Рада
Ганкова, изд.
„Лемур Букс“, 2021,
332 с., 18,95 лв.

Итамар Виейра Жуниор е бразилски писател, доктор по етноафрикански изследвания към Федералния университет в Баия. „Торто Арадо“ е неговият дебютен роман, с който печели няколко награди. Критиката определя творбата като епичен разказ, представящ истории за любов и смърт, борба и изкупление, а малко по-общо – и за лишението от права и глас, за асимилацията, за човешкото във всичките му измерения.

Удовлетворена съм, че имаме все по-голяма, изключително взискателна и много начетена аудитория

Разговор с Мирела Христова

Мирела, Вашето издателство е сред малките, но с много ясна физиономия. Кога и как решихте да го създадете и как накратко ще опишете историята му?

Винаги съм искала да бъда издател. Всичко, което съм учила и правила през годините, е било по посока на тази моя мечта. Създадох ИК „АМАТ-АХ“ преди малко повече от две десетилетия. В началото издавахме основно бизнес и балканска историческа литература. А от около 15 години издаваме и много съвременна ирландска литература, която обичам и към която съм пристрастна. Затова и превеждам – представям си, че споделям прочетеното със скъп приятел, който не може да прочете в оригинал книгата, която ми е харесала. И така се появиха преводите ми на Себастиан Бари, на Една О'Брайън и Клеър Кийган, на Дърмът Болджър, Маги О'Фарел ...

Вие сте индолог по образование, защо предпочетохте ирландската литература пред тази, която се пише в Индия или от авторите в САЩ и Великобритания, които са с индийски произход?

Все още чета с удоволствие книги на индийски автори, както и на творещи на английски език автори от индийски произход. Дори съм превеждала от хинди някои разкази на индийския класик Премчанд. Но индологическото образование е много повече от това. Благодарна съм на преподавателите ни от Софийския университет, че от Ведите и Упанишадите, през Древноиндийската цивилизация и философските учения на Изтока ни поведоха на едно увлекателно академично пътешествие, което не спира цял живот. По-късно учих в Гърция, в Шотландия, а когато преди 15-ина години кацнах за първи път на Изумрудения остров, усещането беше като за завръщане. И за да се затвори кръгът, установих, че съществува забележителна връзка между санскрит и ирландския език, която води към общия индоевропейски праезик.

След толкова много преведени и издадени ирландски книги, как определяте тази литература? Има ли нещо като специфичен ирландски стил?

Несъмнено. Но нека си спомним, че Ирландия е родината на Джонатан Суифт, на Оскар Уайлд, на Джеймс Джойс и Самюъл Бекет, на У. Б. Йейтс – колоси на световната литература. От тях, през следващите поколения – на Джон Макгахърн и Браян Фрийл, на Една О'Брайън, после Колям Тойбин и Дийдра Маден, – та го най-младото поколение ирландски писатели – Роб Доил, Роушин О'Донъл, Колин Барет – нишката на литературната традиция е много здрава. И колкото и различни да са един от друг, всички те са обединени от този специфичен ирландски стил, както го нарекохте. Като начало, аз поне не познавам друга литература, в която времето – мрачно, дъждовно, потискащо – дотолкова е придобило собствен характер, че живее свой собствен литературен живот. Едва когато отидох в Ирландия си отговорих на простицията въпрос: Защо те имат най-малко двайсет различни думи за дъжд? – Ами, защото там дъждът вали по най-малко двайсет различни начина! И всеки от тях носи различен нюанс, допълва, напластява характерното ирландско светоусещане – за тъга, безнадеждност, обреченост, безсмислие, желание за бягство или поне самоубийство. Струва ми се, че именно този суров климат възпитава

Мирела Христова

типичната, разпознаваема ирландска жилавост, инатливост, упорството на характера да устои на негодите и напук на „късата клечка“ на живота. Всичко това го има в литературата; когато не могат да пътуват буквално, във физическия смисъл на думата, моите герои поемат на единствено възможното пътуване, навътре, към мрачните дълбини на собствената си душа. И точно когато тяхната безнадеждност и окаяност почти ни е сломила и ни е повлякла със себе си, изведнъж опакият ирландски характер отваря едно хитро, напастливо око и сякаш намига: „Я по-добре да изпием по още един „Гинес“ в пъба“. И слънцето отново се е усмихнало през дъжда, а наоколо цъфтят нарциси.

Какви са впечатленията Ви, търси ли се, чете ли се ирландска литература? Кой е най-продаваният Ви автор?

Краткият ми отговор е „да“. Много мои колеги години преди мен са превеждали на български език класиците на ирландската литература, така че за преводачите и издателите от моето поколение, струва ми се, е малко по-лесно. Ние вървим по отпъкани пътеки. Освен това се радваме на неочакваната помощ на екипа на Ирландското посолство и на Literature Ireland, които се грижат за преводачите на ирландска литература и популяризирането ѝ по света. Ако обобщя на базата на моите 15-ина години опит и няколко десетки издадени ирландски книги, удовлетворена съм, че имаме все по-голяма, изключително взискателна и много начетена аудитория.

Пишат ни, понякога критикуват, подсказват идеи. Изключително ме радва, когато в срещи мои читатели, които никога не са стъпвали в Ирландия, ми казват, че само от книгите, които са прочели, вече сякаш познават Уиклоу или Донегал, Дъблн и парка „Сейнт Стивънс Грийн“. За щастие, нямаме ирландски автор, когото българският читател да е отхвърлил. Противно на все по-разпространеното мнение, че българите не четат, една от най-продаваните ни авторки е Дийдра Маден, преподавател в Тринити Коледж, за която дори ирландците казват, че е интелектуално предизвикателство.

Преди няколко години предприехме смела стъпка – решихме да заложим и да започнем да издаваме „Млади ирландци“ – най-младото, напълно непознато извън Ирландия поколение писатели. Оказа се, че Роб Доил с неговите „Ето ги младите мъже“ е абсолютен хит не само сред младите наши читатели, но и сред родителите им. Надявам се, че след това интервю, благодарение на Вас, още любознателни читатели ще посегнат към ирландската литература.

А личният Ви фаворит?

Това е труден въпрос, защото, първо, нашето издателство е издало много ирландски автори, а освен това се стремя да поддържам личен контакт с повечето от тях. С мнозина сме приятели. И също като с приятелите, обичам и харесвам у тях различни неща: деликатната интелектуална

изтънченост на Дийдра Маген; вълшебния, приказан стил на Клеър Кийган; чеховското човеколюбие на Браян Фрийл; бунтарката Егна О'Брайън; епичния размах на Себастиан Бари... Маги О'Фарел, без никакво колебание, е една от любимите ми. Превела съм четири от нейните книги.

Последният роман, който се появи наскоро на български във Ваш превод, е „Хамнет“ от Маги О'Фарел. Той е изключително интересен с опита си да обясни възникването на „Хамлет“, както и с реконструирането на биографията на Шекспир. Какви са отзивите за него от страна на критиката? Знаем, че за „Хамнет“ Маги О'Фарел е носител на Женската награда за литература за 2020 г. Критиката е единодушна. „Хамнет“ е романът-събитие на 2020 г. Неслучайно спечели 25-ата Женска награда за литература – предишната „Ориндж“ – сред мощна конкуренция. Но ако най-верният измерител за успеха на една книга са читателите, от излизането си на 31 март м.г. в Обединеното кралство, книгата е номер едно по продажби. Отзивите, по-малко от месец след публикуването на „нашия“ „Хамнет“, също са възторжени.

Къде е границата между фактите и фикцията в „Хамнет“? Докато превеждахте, четохте ли някои от книгите, които се занимават с биографията на Шекспир? Какво е новото, което внася писателката? Забележителното е, че в цялата книга името на Шекспир не се споменава нито веднъж. Той присъства имплицитно в повествованието, докато Маги О'Фарел разказва за живота на Агнес, жена, майка, която живее с трите си деца – Сузана и по-малките близнаци Джудит и Хамнет – в Стратфорд в края на XVI век; бащата вечно отсъства, работи в Лондон; момчето Хамнет умира от чума... Един възможен прочит на книгата е този – личният, през болката от загубата, с темата за прощката и себеопрощението, копнежът по човешки контакт, докосване. В известен смисъл излизането на романа през миналата година беше някакво съдбовно съвпадение, защото в него, на около 20-ина страници Маги О'Фарел – по мнението на критиката – брилянтно обрисова идването на бубонната чума в Европа преди няколко века и как пандемията кара живота да замре. Намерих нещо смиряващо и успокоително в това, че каквото е било, ще бъде, че нищо не започва от днес. Както казах, Шекспир присъства неназован в книгата. Важно е да споменем, че характерна особеност на англосаксонското литературознание е, че анализът на всяко произведение започва с личността на автора. А личността на Шекспир векове след неговата смърт е обвита в догадки, съмнения, правени са безброй опити поне малко да се открият тайнствената завеса на божествения му талант. В подготовката за превода разполагах с почти цяла година, постарях се – максимално усърдно и задълбочено – да прочета отново много от публикуваните биографии на Шекспир, немалко

шекспироведски изследвания, сонетите, трагедиите, комедиите, историческите му пиеси. Да не забравя „Дневник на чумавата година“ от Даниел Дефо и още книги от и за епохата, за да усетя напълно духа на времето. Маги О'Фарел, разбира се, стъпва на широко известните биографични данни за Шекспир; в този смисъл тук няма нещо ново. Новото, което тя внася, е нейният прочит на едно огушително отсъствие в творчеството на Барда – никъде, никога той не споменава в пиесите си чумата. Творческата спекулация на Маги е, че това мълчание е знак – сподавеният вик на болка от загубата на единствения син, Хамнет или Хамлет, и че само от голямата болка и непосилното страдание може да се роди, като поетически стон на осиротял родител, произведение като „Хамлет“.

Струва ми се, че голямата сила на този роман се крие във фиксирането в тънката и пропусклива граница между тукашното и отвъдното, както и в измеренията на болката, които той рисува – не само тази

спокойно бродят леприкони и банши, свети Патрик храбро гони змиите... Така че границата между тукашното и отвъдното е не само пропусклива, понякога тя е размита. И може би най-логичното обяснение на това, което съзнанието не може да проумее, е позоваването на Онази сила, „отвъд“, която пише всичко, а то „веднъж написано, не може да се пренапише“. Тъй като „Хамнет“ е поредният опит да си обясним как, откъде се ражда онзи единствен, неповторим полет на човешкия творчески гений, Вашият въпрос ме провокира за още едно възможно обяснение, което авторката предлага. Агнес, съпругата в книгата, е връзката с онзи, другия, света „отвъд“, за който ние, обикновените простосмъртни нямаме сетива, тя е, която казва: „Ти! Аз те избрах“ на бъдещия си съпруг; тя е тази, която го отправя към неговото божествено призвание на творец, далече в Лондон. Може би в друг, метафизичен смисъл, това е подказка, че геният, талантът са посочени, избрани от Съдбата. Всяка литература има нужда от препотвърждаване на красивите си митове.

Защо избрахте да ползвате българския превод на Гео Милев?

Както вече споменах, докато се готвех, отново препрочетох великолепните преводи на „Хамлет“ на Гео Милев, на Владимир Свинтила, на Валери Петров, на проф. Александър Шурбанов. Напълно споделям мнението на проф. Шурбанов, че всеки превод е само една възможна интерпретация. В моя прочит на „Хамнет“ ми се стори, че преводът на Гео Милев най-пълно се доближава до оголената мъка, до омаоомощаващата болка от загубата на дете, която ме беше стиснала за гърлото, докато работех. Затова избрах него.

Наг какво работите в момента?

Все още, близо месец след публикуването на „Хамнет“, не мога да се отърся от емоцията. Все още съм там, в края на XVI век, в Стратфорд и

Лондон, съпреживявам.

За радост, издателската работа предполага много четене. Така че сега само чета, наваксам. За честта на гилдията, от ден на ден на българския книжен пазар излизат все по-качествени и стойностни книги; важно ми е да познавам и творчеството на колегите. А на работната ми маса вече ме очакват новите книги на Дърмът Болдър, Филип О'Кея, Питър Кънингам, Джон Маккена... В скоро време ще зарадваме читателите ни с българските им преводи.

Национален фонд „Култура“

Въпросите загладе АМЕЛИЯ ЛИЧЕВА

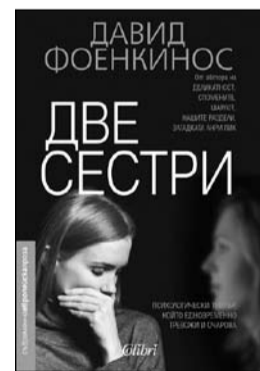
Дубравка Угрешич, „Епохата на кожата“, прев. от хърватски Желa Георгиева, изд. „Колибри“, 2021, 248 с., 16 лв.

Най-новият сборник с есета на Дубравка Угрешич „Епохата на кожата“ (2019) не отстъпва от най-силните и текстове, с които българската публика се е запознала с годините. И както обикновено и сега те не просто обясняват съвременето ни, оголвайки проблемите, не просто връщат паметта за миналото, но и имат футуристична стойност. В тези страстни, но и хладно рационални фрагменти си дават среща историята и малките разкази на отделните хора, за да повдигнат въпроси, да изострят емоциите и да помогнат в справянето с комплексите, клишетата, предрасъдъците.

Мюриел Барбери, „И розата сама да е“, прев. от френски Евелина Пенева, изд. „Сиела“, 2021, 184 с., 14,90 лв.

Мюриел Барбери се превърна в любима писателка на поколения читатели с „Елегантността на таралежа“ както във Франция, така и в България, където книгата наскоро беше преиздадена. В новия роман на писателката има обръщение към българските читатели, в което те ще разберат каква е връзката на писателката с България, защото такава има. А колкото го самия роман, критиката определя „И розата сама да е“ като изключително проникновено пътешествие през Япония, нейната култура и отдалите ѝ се...

Давид Фоенкинос, „Две сестри“, прев. от френски Георги Ангелов, изд. „Колибри“, 2021, 168 с., 16 лв.

В духа на класическите романи в стил Джейн Остин или Гюстав Флобер (между другото, любим писател на героинята и на Фоенкинос), които показват какво се случва с много четящите им героини, които обичат да се идентифицират с литературните персонажи, нашумелият френски писател изгражда един ироничен, но и мрачен разказ за разпада на личността, измамната невинност, кражбата на идентичност, духовното опустошение.

Костите на скелетите

В памет на Магдалина Станчева

Запознах се с нея в края на живота ѝ. Колкото и да беше остаряла – дори само произнасянето на името ѝ продължаваше да всява страх в околните. Самата тя очаквала да умре отдавна и се беше съсредоточила в това – да го изпълни по най-подредения начин. Всички знаеха и разказваха как започнала преди повече от десет години – когато получила белодробна недостатъчност и дарила всичките си книги. Тогава обаче се появила една докторка, която ѝ направила нещо и тя станала безсмъртна. Останалите празни лавици в дома ѝ започнали да се запълват с нови книги, а тези, на които била дарила старите – ги прокълнала. „Да ме оставят да нямам какво да чета“, нареждаше с искрена ярост тя, пред неразбирация ми поглед, „да ми вземат книгите в чували, а дори една карта за библиотеката да не ми дадат“, и виждах как нервно пъха картата в най-долния джоб на портфейла си, за да я скрие. Затова всеки път ѝ носех по една книга, когато отивах при нея, но след доста време откакто се бяхме запознали, защото не можех да подарявам книги на някой, който носи около себе си толкова много гревни кули и стени, и който е чел Платоновия „Пир“ на сръбски. „И Платон ми взеха! Да си го виждала някъде в университетската библиотека?“, ме питаше тя, „Да отидеш на разузнаване и да ми го върнеш“. Поводът за запознанството ни беше, че някой трябваше да издаде нейната книга за София – много се бяха пробвали, но изчезвали и после не се чувало нищо за това какво се е случило с тях. Затова се обърнала към издателството на моя университет, където професорът, с когото работех, ѝ беше близък приятел и за нейно щастие – президент на университета. Достатъчно важен, за да отговаря на висотата ѝ. „Не го харесвам, отричах се от него тя, накара ме да запиша спомените си, а когато му ги дадох да ги прочете, каза да спра, били страшни и излизаха извън действителното.“ Така тя се яви пред мен в реалния

си образ – крехка и стара, свита на едно кресло, и преди да ми подаде костеливата си ръка, отбеляза първото си правило: „когато се подава ръка, тя трябва да се стисне силно, не обичам, когато някой се изплъзва“. Бях направила много книги. Щях да направя и тази „София от гревността до нови времена“, книгата на главния археолог на София Магдалина Станчева. Някъде далеч и мъгляво в съзнанието си пазех хубав спомен от разкопките между ресторант „Рубин“ и „Св. Неделя“, където родителите ми ме водеха, и сега той изплуваше така, сякаш я бях познавала винаги. Спомням си триъгълната кула в магазин „София“, около която беше разположен спортният щанд, от който ми купиха ски – и една карета, която имаше специално място в един от подлезите. Засега обаче щях да си мълча за тези неща, тя имаше дълга история, която започваше от ранния палеолит на площад „Александър Батенберг“ – аз трябваше да направя книга, а дори не знаех накъде беше отпътувала каретата от подлеза, след като пораснах.

Археоложката на София беше изплетла мрежите си между книги, награди, включително и по стените, старинни мебели, изписани листовци насам и натам, картини и огромни кактуси, с които сигурно живееше в разбирателство. Всичко това погледът ми улови, когато прекрочих прага на къщата ѝ за първи път, а тя се шумугна към кухнята, единственото място, върху което нямах поглед. „Ела да видиш какво имам“ – каза. Тръгна след нея и видях стар сиамски котарак, който сам пие вода от тънко мечачата струя на чешмата, „От 12 години живеем заедно. Винаги пие сам вода. Не си виждала друга такава котка като Мури“, погледна тя със задоволство и ме отпрати в дневната. Като войник от царската войска, без да ми разказва, пъхна в ръцете ми една разпечатка на текста и една стара дискета, каквато вече не се използваше, а когато попитах за илюстрации – започна да се усети, да отваря чекмеджета, да вади и прибира, докато накрая подаде няколко черно-бели снимки и каза:

„Това е. Да ви видим“.

Котаракът, разбира се, беше абсолютно на нейна страна – гледаше подозрително, уж си стоеше мирно, а непрестанно се опитваше да ме захване. „Той е изключително интелигентно коpte, но не обича чужди хора“, виждаше го тя и тържествуваше. Събрах най-опитните си приятели, обикаляхме по институции и църкви, по подлези и площади, за да направим най-красивите снимки. Директорът на „Стара София“ само прехапа устни и тръгна с ключ в ръка, когато му казахме, защо трябва да снимаме триъгълната кула на Сердика, която беше заключена в едно празно и тъмно помещение. Успяхме рано сутринта да проникнем в една столична дискотека, в която пък се намираше част от крепостната стена, сега превърната в модерна винарска витрина – охранителите, целите в татуси, току-що приключили работа, почти заспали, ни заключиха вътре и надълго и широко разказвахме кои сме, откъде идваме и накъде отиваме. Историята за старата строга археоложка определено ги впечатли – „Да си

сипем по един бърбън?“ – предлагаха ни те. Разрешение получихме и от най-страшния свещеник на ротондата „Св. Георги“, за когото ни предупредиха, че не дава нищо да се снима. Бяхме виждали изображени на ангела от Ротондата, щяхме да го щракаем бързо, но когато застанахме под купола – никакъв ангел не се виждаше и се наложи отново да питаме свещеника,

който пристъпи като спасител към невежите – „където сте тръгнали“, питаха очите му, докато ръката му сочеше накъде да завъртим глави. Разположихме снимките в текста и с трепет от изживяното го представихме на великата археоложка. Тя погледна, взе една химикалка и задраска всички снимки, с изключение на тези, които сама беше дала. Войната по издаването на книгата започна.

„Няма да стане книга“, казах на моя професор веднага щом се прибрах в университета. „Няма да стане, отвърна той, докато прелистваше с неприкрита усмивка страниците със задрасканите илюстрации, но спрете да ѝ показвате и работете смело, ще ѝ дадем книгата, когато бъде отпечатана – само така ще стане“. Точно това исках – да я отлъчат, за да не пречи – и да си погдиша смъртната присъда, съответно. Нямах ген, в който, работейки по страниците, да не си представям също така образно и срещата си с нея. Успокоявах се с това, че имам право, ние сме университет, автономна институция, и освен това измислих как да понеса по-леко удара, който нямахме да ми се разминне. Предстоеше конференция в нейна чест – с много гости от цял свят. Тя щеше да е видяла книгата преди да види мен, аз щях да се появя тогава, когато конференцията вече е започнала, за да не може да ме нападне. Като днес си спомням как стана права със самото ми отваряне на вратата, как скочи от мястото си на първия ред, ректорът на университета, който е на катедрата, спря да говори, а всички очи се насочиха към нас като към тореадори на арената. – Къде се загуби? – изкрещя тя. – Търсих те. Звънях. Книгата! Благодаря. Всички ще ми завиждат! – и тръгна към мен, докато другите започнаха да ѝ ръкопляскаат.

Така най-неочаквано тя ме покръсти в купола на нейното приятелство. Започнахме да излизаме заедно „Знаеш ли къде живеея?“, „Идвала ли си вкъщи?“, „Хайде, ела на ул. „Йерусалим.“ Нещата стигнаха дотам, че един ден, докато пиехме кафе, тя каза: – Знаеш ли какво – аз скоро ще умра, и искам ти да вземеш Мури.

Заклех се, че ще го взема.

След време отново повдигна темата:

– Да знаеш, че няма да взимаш Мури, подарих едно много красиво палто на една моя дългогодишна приятелка – и тя ще го вземе.

– Добре! – казах.

Мина около година, преди отново да заговори за съдбата на Мури:

– Онази, помниш ли я, дето ѝ подарих палтото, Мури няма да е добре при нея, оттогава не ми се е обаждала, затова ти ще го вземеш.

Приятелството ни продължи дълго – повече от десет години, до край и безкрай – сякаш поради някакво усещане на някакво тайно и несподелено нищо, което и двете стаявахме, и което можеше да се сподели само така – като се усети. Но имаше и втори конфликт между нас. Тя умря и се разбра, че не искала нищо некролог, нито да бъде погребана с почести.

„Направете го, напишете – каза моят професор, – това се прави за живите“. Въпреки волята ѝ входелите на всички университети, всички църкви и музеи, за които тя бе воювала, осъмнаха с дългия In memoriam, всички вестници и телевизии, всички сайтове. Погребението беше тихо, под купола от плачещите клони на октомврийското гробище – сред жужици мушици и последни цветя, приказно също като в „близката горичка“ – тя като светулка в ковчег – и шепс хора – професорката по латински, писателката на детски приказки, магьосницата, докторката, художничката на картички, съседката-историчка и нейната гъщеря – шепс хора като в илюстрация от детска книжка. Не плаках – беше толкова красиво – целият дух – и тя – доволна – най-накрая щеше изцяло да се отдаде на пръстта, да заплува в мокрите недра на земята.

– Добър ден, Бог да прости.

– Царство небесно. Отлетя.

– А Вие коя сте?

– Аз ли, аз съм тази, която трябва да вземе Мури.

Взимането на котарака беше истинското разделяне, тогава плаках, ревах, двамата с Мури, легнали на пода пред апартамента, вихме като вълци – той, с големите си очи, останал без нея, аз, която не съм тя, духът ѝ, който се разсейваше във въздуха, замръзващите по полиците книги, които вече нямаше да бъдат четени – „Зайченцето бяло“ на Ледя Милева, чиито корици виждах през мокрите си очи. „Обича да се крие в гардероба“ – беше ме предупредила тя. И той се скри, докато не измислих как да го изведа – давах му да помирише изписаните от нея страници и той идваше. Беше писала така, както някога беше взимала лопатата, за да откопае костите на скелетите, живота от под земята. Страници, страници, страници.

Главният археолог на София мразеше грубите реставрации, обожаваше автентичните детайли.

Магдалина Станчева

Магдалина Станчева

Отивахме в любимата ѝ пицария, прибирахме се бавно, купувахме храна на котката. Пишеше с големи букви, преждаше от френски, правеше вкусна содена питка, разказваше ми как си пишели писма с Леда Милева, как „Пирът“ на Платон ѝ го донесъл баща ѝ от Белград. В съзнанието ми още се произнасят думите ѝ „Колко столици биха си продупчили центъра само защото една църква е със 70 см по-висока от повърхността“. Понякога плащала тайно от гъбожа си на работници от строежите, за да ѝ помогнат. Показваше ми окраската на открити от османско време лули, с майсторски изработени миниатюри. Казваше ми, че не пуши, но че пушенето с тези лули е било същинско удоволствие за притежателите им. Любуваше им се. Питаше ме дали пуша. „Запали си – ми казваше, за да си представим как са ги пушили.“

В живота ѝ имаше и един мъж, който я беше изоставил, а тя не го изостави до смъртта си. Един от воалите на нейната магичност и острота беше именно от него. Разказвала ми беше какво ли не – но никога не беше споменала, че след раздялата им той е имал дете. А тя беше изгубила своите деца по време на бременността. Така се беше възрадила в археологията, че в последните си години мислеше, че е загубила децата си в профилите на разкопките. Един ден тя ми разказа защо моят професор не е харесал книгата със спомените ѝ – „когато загубих близнаците – каза тя – в изкопа – аз сама презризах пъпната връв“ – разказа го така, както не се беше случило, но както го усещаше в сърцето си. Като жена. Като вълчица.

Не преставам да изпитвам желание да излезем и да си поръчаме по едно суфле – нейният любим десерт, за който дълго се чака, но удоволствието от вкуса му е божествен – точно като нашето приятелство. Но тя вече е пращец, бъдеще, бъдеще за други ръце, които няма да позволят да изчезнем завинаги. На фона на всичките ѝ големи открития, без които София нямаше да бъде същата – аз без нея също нямаше да бъде същата, – без дълбоките ѝ очи, коса като глухарче, светлосиня рокля, с праметнатия през рамото орден на София. Не зная дали тези, които

присъждат отличието „Почетен гражданин на София“ могат да си представят какво означаваше този орден за нея и с колко гордост и любов тя го преметаше през рамото си. И сега е пред очите ми – отваря с трепет кутията, разгъва светлосинята лента, затова и роклята е светлосиня – за да се слоят, за да станат едно небе, и казва: – Виж ме!

Началото на гъждовен юни – опитвам се да се събера, като за целта гледам да не си спомням нищо, да не мисля за нищо и да не реставрирам в подробности детайлите на живота си. Да се държа сякаш нищо не се е случило – така, както един ден ще ни открият – без спомен от думи и движения на любов – няма да знаят какво вино сме пили, с кого сме се срещали, за какво сме плакали, или сме се заливали от смях, презпъленни и щастливи – ще бъдем само скелети, по които кости ще могат да идентифицират пола, възрастта и най-много приблизителен социален статус – ако е останал някой пръстен върху костите на пръстите. Няма да знаят какви пъпни върви сме презривали в душите си. Обичах да ми рецитира финала на скалния надпис на Магарския конник, заставайки като истински хан Тервел: „С мен императорът победи добре!“, както и да ми звъни сутрин рано, за да ми казва, че е жива, но че като умре – няма да има кой да ми звъни вече. Разтварям един от археологическите ѝ дневници – и тогава времето е било гъждовно, и е важно да има някой, който да се погрижи за костите на скелетите.

С подкрепата на Столична община

8 юни 1961 г., четвъртък

Дъждовно време.

Прибрахме костите на скелетите.

ВЕСЕЛИНА ВАСИЛЕВА

A B R O A D

Исабел Алиенде: „Жената евнух“ на Джърмейн Гриър затвърди убеждението ми, че не съм луда

Книгата, която чета в момента

The Dutch House на Ан Пачет, а в колата слушам аудио книгата на Ричард Русо *Chances Are*. Имам нужда от чип в главата си, за да мога да чета, докато спя.

Книгата, която бих искала да съм написала

„Война и мир“... и поредицата „Хари Потър“, разбира се.

Книгата, която ми оказва голямо влияние

„Хиляда и една нощ“. Четях я, докато живеехме в Бейрут, а аз навлизах в пубертета и хормоните експлодираха в тялото ми. Криех се в един долап, защото се смяташе, че книгата е „еротична“. Попотих се в света на фантазията и еротиката – свят, от който никога не успях да изплувам.

Най-надценената книга

Библията.

Книгата, която промени мисленето ми

Тя не го промени, само затвърди у мен убеждението, че не съм луда: „Жената евнух“ на Джърмейн Гриър.

Книгата, която не прочетох докрай

Тези книги са много. Ако се отегча до 60-ата страница, оставям книгата настрана. Не мога да чета книги, в които се сблъсквам с насилие (като „Американски психар“ на Брет Истън Елис) или с жестоко отношение към животни.

Последната книга, която ме разплака

„Дяволската магистрала“ на Луис Алберто Уреа. Тя разказва историята на отчаяни мексиканци и хора от Централна Америка, които се опитват да прекосят границата със САЩ.

Последната книга, която ме накара да се смея

Сцена от „Градът на момичетата“ на Елизабет Гилбърт, в която героинята губи своята девственост с помощта на ветеринарен лекар. Слушах я в колата си – трябваше да отбия от пътя и да спра, защото започнах да се смея като побъркана.

Книгата, която не съм прочела, и се срамувам от това

„По следите на иззубеното време“ от Марсел Пруст.

Книгата, която подарявам

Broken Open: How Difficult Times Can Help Us Grow („Как трудните времена могат да ни помогнат да пораснем“), а на всички мои приятели, които обичат животните – „Лули и октоподът“ от Стивън Роули.

Най-ранният ми спомен, свързан с четенето

Скандинавски приказки с великолепни илюстрации.

Книгите, които ме успокояват

Не книги, успокоява ме празната страница на текстовия редактор, на която мога да запиша някои идеи за новия си роман.

Книгата, която промени живота ми

Моя книга, „Къщата на духовете“ промени живота

ми. Даден ми възможност да изразя себе си и ме направи писател в момент, в който животът ми вървеше в задънена улица.

Книгата, която оказва най-голямо влияние върху моето писане

„Сто години самота“ на Габриел Гарсия Маркес. Възприех тази книга като история на моето семейство – все едно чувах гласовете на моите баби и дядовци.

Превод от английски
РУЖА МУСКУРОВА

Източник: „Гардиън“, 24 януари 2020 г.

Българската независима сцена след 1989

Първото десетилетие в развитието на театъра в България след политическата промяна през 1989 г. остава най-бурното, най-многообразното и най-креативното време в неговата най-нова история. То е белязано преди всичко от еуфорията на доскоро забраняваната и непозната свобода. Тази нова свобода, която отпадането на идеологическите ограничения и на нормативния естетически канон предоставя на хората на театъра се насочва най-вече към наваксване и преживяване на непознатото и забраняваното в тоталитарните години. През 90-те директното критическо деконструиране и коментуване на близкото минало от сцената се случва рядко; отхвърлянето на комунистическия режим се изразява най-вече в стремежа към неговата бърза забравя и преодоляване. Би могло да се каже, че българският театър в първото десетилетие след обществената промяна се отпусна преди всичко в хедонистичната наслада от пълната неограничена свобода. Този новооткрит хедонизъм е допълнително стимулиран от цялостната културна ситуация в Европа през 90-те години на миналия век, доминирана от хедонистичните нагласи на късната постмодерна епоха. Той, естествено, включва новите движения в българската театрална практика в съвременния европейски театрален контекст, но в същото време и отчетливо проявява нейните специфични особености и различия, предопределени от историческото ѝ минало и наследство.

В предходните четири десетилетия българската сцена и българската публика в преобладаващия случай познават само един тип театралност – на явно или индиректно идеологизираното представление, създадено в т.нар. „реалистично-психологическа“ естетика. Ето защо завръщането на разнообразието е първата и може би най-съществената проява на нагласите за свобода и обновление. Нетърпението и жаждата за възстановяване на разнообразието обхващат всички сфери на театралния живот, но в началото на 90-те те са особено отчетливи в областта на репертоара. Изборът на драматургичен материал по това време е подчинен на стремежа да се навакса и да се преживее всичко забранявано и пропуснато в предишните десетилетия. От една страна, започва интензивно показване на емблематични за модерния и съвременния европейски театър текстове, които е било невъзможно да се поставят преди 1989. От друга страна, въведен е и популярният развлекателен театър, интересът към който се отклонява от новите за театралния сектор предизвикателства на пазара. В резултат на това хаотично задоволяване на жаждата за разнообразие в първите години след политическата промяна репертоарът на българския театър е съставен от крайности – от авангардна драматургия до слаби популярни текстове. В края на 90-те безразборното опитване на всички пътища, само защото са непознати, вече става история.

Другата определяща проява на стремежа към свобода и разнообразие през 90-те е насочването към повече театрални жанрове, форми и естетики. Въпреки че традиционният режисьорски театър, основан върху драматургичен текст продължава да заема преобладаващо място в общата картина, той вече не е единствената театрална форма в България. Веднага след политическата промяна започва и разпространението на нови за българската сцена форми като физически театър, съвременен танц, мултимедийни спектакли, *one man show*, постмодерен литературен театър, театрални инсталации и перформанси. Това е времето, в което се появяват много млади трупи и артисти, работещи в тяхната естетика и започва формирането на нови публики.

Промяната на модела на съществуващата организация на театъра и на театралната мрежа е друга особено важна проява на цялостната нагласа за скъсване с миналото и на стремежа за реформиране на театъра в България през 90-те. В предходните четири десетилетия той целенасочено е изграден в един-единствен модел – модела на репертоарния театър с постоянна сграда и трупа, изцяло принадлежащи, управлявани и финансирани от държавата. Опитите за смяна на този модел протичат в две посоки. Едната от тях са официалните политики и инициативи за децентрализиране на театралната

мрежа и реформиране на държавния репертоарен театър в резултат на които (въпреки редица грешки и проблеми, продължаващи да отекват и днес) сценичната практика в България е реструктурирана на плуралистичен принцип. Репертоарният театър с постоянна сграда и трупа, субсидиран преобладаващо от държавата, продължава да бъде основната театрална институция, но вече се появяват и други видове формации – открити (приемащи) сцени, общински театри, частни театри и трупи. Другата посока е широката поява на множество независими компании и индивидуални артисти, както и на временни екипи, формирани по отделни проекти. Възникването на бурната поява и яркото интензивно развитие на независимата алтернативна сцена е емблемата на българския театър на 90-те. Театралният живот през десетилетието и особено в неговото начало протича изцяло под знака на опозицията между възникващите независими алтернативни трупи и традиционния репертоарен театър. В първите години след политическия обрат традиционната сцена преживява дълбока и всеотрадна криза, свързана с цялостното ѝ идейно, естетическо и институционално преустройство, но преди всичко с драматичния отлив на публиката, доколкото същински актуалният театър по това време в София и големите градове на България е на улиците и пред телевизионните екрани, предаващи на живо от местата на събитията. Интензивно появяващите се независими формации не се стремят да насочат част от тази публика към себе си. Те по-скоро са заети, най-общо казано, с естетически опити и въвеждане на нови театрални форми и жанрове, доскоро забранени или непознати, като формират свои нови публики, най-вече от млади хора.

В действителност първите опити за подриване на старата театрална система започват още през 80-те години на ХХ в., като стават по-категорични в края на десетилетието. Самото начало на 80-те е белязано от създаването в Полша на независимия профсъюз „Солидарност“ и неговите първи демократични проби в тоталитарния обществен модел, с което започва процесът, довел до политическата промяна в Източна Европа през 1989 г. и разпадането на Източния блок. Отзвукът от това събитие се разпростира все по-широко в централно- и източноевропейските страни, в които също започват прояви на раздвижване и съпротива. През април 1985 г. в Москва Михаил Горбачов обявява и т.нар. „перестройка“. В културната сфера и специално в областта на театъра в Източна Европа тези политически процеси задвижват опити за естетически експерименти, свободно и критично изказване от сцената и вътрешно преустройство на закостенялата структура на театралните организации. Сред различните прояви на това естетическо раздвижване особено важен отзвук в България имат две събития. Те са емигрирането през 1982 г. на Йежи Гротовски в САЩ след обявяването на военно положение в Полша (декември 1981) като радикална мярка на управляващите срещу разрастването на влиянието на „Солидарност“ и вестта за напускането през същата година на руския режисьор Анатолий Василев на държавния театър, в който работи и опитите му да създаде кръг от свои актьори, увенчали се през 1987 г. с формирането на независимия театър „Школа за драматическо изкуство“. Радикалният акт на Гротовски, добил от края на 60-те години на ХХ в. широка известност и статут на естетически законодател в света откъд Желязната завеса, предизвиква силен интерес към неговите театрални идеи сред някои от младите и експериментаторски настроените театрални кръгове в България, в които дотогава за неговия „беден театър“ не се знае почти нищо, доколкото се допуска малко и внимателно представена информация. Още през същата 1982 г. е преведена емблематичната му книга „Към беден театър“, която започва да се разпространява като ръкопис от ръка на ръка сред студентите по режисура и по театрознание в Театралната академия, сред някои от режисьорите и сред други интелектуалци. Много скоро в учебните работи на някои студенти режисьори, както и в опитите за обновяване на сценичния език на отделни утвърдени режисьори се появяват следи от тези тайни срещи с дръжките авангардни идеи на полския реформатор. Това тайно закъсняло запознаване с ранния Гротовски (от периода 1957-1969, „театъра на продукциите“) и неговото влияние върху работата на някои от дебютиращите и утвърдените режисьори през 80-те дава началото на съпротивата срещу наложения тогава „социалистически реализъм без граници“ и се оказва определящо за формирането на новия български театър през 90-те. То естествено повлича след себе си интереса и завръщането към Арто, към историческия театрален авангард и към авантюричния Станиславски. Първите опити за формиране на независими трупи

започват точно около няколко от тези току-що завършващи образованието си експериментално настроени режисьори. Всеки от тях обединява около себе си малка група от млади актьори, най-често техни състуденти, които увлича с идеите си за създаване на театрална лаборатория и за търсене на нов театрален език. Групата отива в някой от репертоарните театри, но се бори да запази максимална самостоятелност и да работи като лаборатория вътре в него. Така през 1984 г. в държавния театър в малкия град Ловеч се оформя групата около режисьора Иван Станев и се появява първото ѝ ярко и необичайно представление „Любовта към трите портокала“ по Гоци. В един от софийските театри се установява групата на Възкресия Вихрова, създава новаторските си за онова време спектакли „Дън“ (1988) и „Бит“, съчетаващи физически театър и перформанс. В средата на 80-те такава група се формира и около режисьора Теди Москов, създаваща необичайните си дръжки представления, миксиращи елементи от клоуната и постмодерния хумор на „Монти Пайтън“, в различни театри, а на самата граница на 80-те и началото на 90-те утвърдените режисьори М. Младенова и Ив. Добчев създават своята Театрална работилница „Сфумато“, насочена към сходни търсения с тези на Анатолий Василев.

През 90-те, след политическия обрат, повечето от тези групи продължават съществуването си като независими компании и се превръщат в основния двигател на промяната и обновението в българския театър. Най-трайно и последователно развитие от тях има ТР „Сфумато“, която остава най-устойчивият експериментален театър в страната, продължаващ да работи и днес. Устойчиво и провокативно присъства и компанията на Възкресия Вихрова, която се нарича „Театър на голия охлюв“ и прави представленията си основно като университетски театър към НБУ, където режисьорката и част от екипа ѝ през 1991 г. създават Департамент за физически театър. Групата на Теди Москов за известно време става частен театър „Ла Страда“, финансиран от богат предприемач, но скоро той отпегля подкрепата си и до края на 90-те компанията успешно се справя като изцяло независима трупа, работеща по проекти.

Тези независими трупи, както и няколко групи, просъществували по-кратко, работят в три основни естетики. Едната е естетиката на физическия театър, основно въведена и отстоявана от компанията на Възкресия Вихрова, но и от други млади трупи и изпълнители, която отчетливо се налага като нов феномен в българския театър през втората половина на ХХ в. Другата е съвременен вариант на театъра на импровизацията, клоуната и гротеската, станала запазна марка на Теди Москов и компанията му „Ла Страда“. Третата посока са усилията на някои режисьори да реабилитират реалистично-психологическия метод на Станиславски и въобще на психологическия театър, като отхвърлят от него идеологическите напастявания и го допълват с елементи от антропологичния театър на Гротовски. Най-интересен тук е интензивният психологически театър на ТР „Сфумато“.

Освен изброените, както и някои други независими трупи, работещи в областта на постдраматичния театър, физическия театър и перформанса, другата основна ниша на независимата сцена е съвременният танц – също ново откритие на 90-те. Голям брой трупи и индивидуални изпълнители започват да правят съвременен танц, като развиват и нови публики за него. Важен елемент от движението на голямата обновяваща вълна на независимия театър е и откриването и развитието на нови нетрадиционни театрални места. Бихме могли да обобщим, че 90-те са златното време за новопоявилата се независима театрална сцена в България. Това са годините, в които се извършват редица законодателни и икономически реформи в нейна подкрепа. Изключително важно за бързото ѝ и ярко развитие е и влиянието и подкрепата на чуждите културни институти в България по това време като „Сорос Център“, Британския съвет, Френския културен институт, Гьоте Институт, Швейцарската културна програма „Про Хелвеция“, които подкрепят проектите ѝ и осигуряват срещата ѝ с артисти от същата сфера от Западна Европа и света. Но безспорно най-определяща причина за успеха и обществената значимост на независимата сцена през 90-те е нейното ясно съзнание за мисия, за ролята ѝ да отхвърли старото и закостенялото и да бъде пространство за експерименти с театралния език и запознаване с нови естетики.

Предизвикателствата пред независимата театрална сцена днес са много и дебатът около тях едва започва.

Даниъл Канеман: Несъмнено изкуственият интелект ще излезе победител. Как хората ще се приспособят към това, е твърде интересен въпрос

Психологът, носител на Нобелова награда, говори за приложението на идеите си в практиката, за нашата неспособност да предвидим мащаба на разпространение на вируса, както и за голямата промяна, която ни дебне зад ъгъла

Тим Агамс

87-годишният Даниъл Канеман получава Нобелова награда за икономика през 2002 г. за изследванията си в сферата на психологията на преценката и вземането на решения. Неговата първа книга „Мисленето“, превърнала се в световен бестселър, представя революционните му концепции за човешките грешки и предразсъдъци и за начините, по които тези особености в мисленето и поведението могат да бъдат разпознавани и смекчавани. Новата му книга *Noise: A Flaw in Human Judgment*, написана в съавторство с Оливие Сибони и Кас Р. Сънщайн, посочва пътя за прилагане на тези идеи в практиката – в работата на различни организации. Канеман разговаря с мен чрез Zoom от дома си в Ню Йорк.

Предполагам, че пандемията е добър избор на тема за начало на разговора ни. Можем да кажем, че тя доведе до най-големия експеримент в сферата на глобалните политически решения. Смятате ли, че пандемията е повратна точка в разбирането на нуждата да „чуваме науката“?

Да и не. Очевидно пренебрегването на науката не е добро решение. От друга страна, на научната общност ѝ трябваше известно време, за да обедини усилията си.

Изглежда, че един от ключовите проблеми е неспособността ни да проумеем базовата концепция за експоненциалния растеж. Това изненадва ли ви?

За нас е почти невъзможно да осъзнаем феномена на експоненциалното развитие. Натрупаха сме опит в един повече или по-малко линеен свят. Ако някои процеси се развиват твърде бързо, ускорението им обикновено остава в разумни граници. Експоненциалната промяна [както е с разпространението на вируса] всъщност е нещо различно. Ние не сме подготвени за нея.

Смятате ли, че какофонията от мнения в социалните медии изостря този проблем?

Зная твърде малко за социалните медии – между поколенията съществува дълбока пропаст. Но очевидно потенциалът им за дезинформация нараства. Те са нов вид медии, които по същество не носят отговорност за коректността на информацията и дори за контрола, свързан с репутацията им.

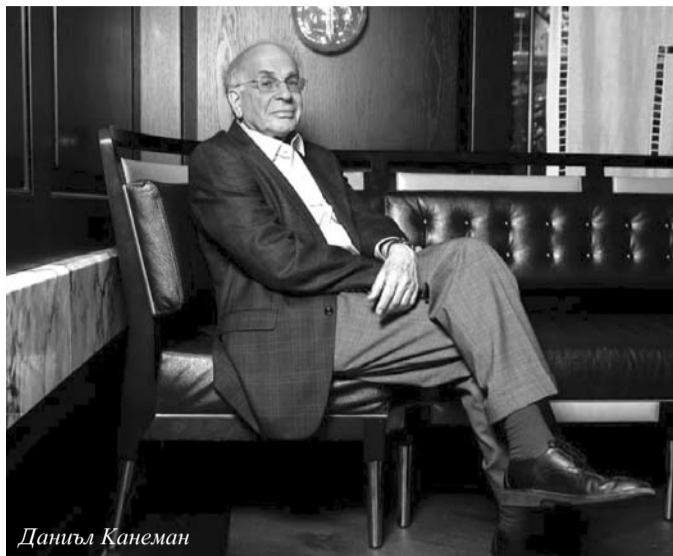
Може ли да дефинирате понятието „шум“ от новата си книга, но с термини за лаици. По какво се отличава то от неща като субективност или грешка?

Основна тема в книгата е системният шум. Този шум не е явление от личната сфера, а феномен в рамките на организацията или системата. Той е нещо твърде различно от субективизма или предразсъдъците. Трябва да направим статистически анализ на голям брой случаи. Тогава забелязваш „шума“.

Някои от примерите, които давате, са шокиращи – удивителните разлики в присъди за едни и същи престъпления (отсъждания, които се влияят дори от такива външни за делата неща като времето или футболните резултати през уикенда) или огромните несъответствия в таксите за застраховки, или в медицинските диагнози, или в решенията при интервюта за работа, когато става въпрос за една и съща изходна информация. Често в основата на този шум стои привилегированият статут на „експертите“, които вземат решения. Предполагам, че никой съдия няма да признае, че един алгоритъм би могъл да бъде по-добър в раздаването на правосъдие? Смятам, че правораздавателната система е специална – тя е като „мъдър“ човек, който трябва да направи избор. Сблъскваме се със силен шум и в медицината, но там съществува обективен критерий за истина.

Били ли сте съдебен заседател, присъствали ли сте дълго време в съдебни зали по друга причина? Не. Но съм разговарял с много съдии за възможността да се изследва въпросът за влиянието на шума върху техните преценки. Но нали разбирате, не е в интерес на юридическата общност да проучва сама себе си.

Предполагам, че хората, водени от инстинкт или емоция, все още са склонни да разчитат повече на човешките системи, отколкото на по-абстрактни процеси.

Даниъл Канеман

Точно такъв е случаят. Забелязваме това в отношението на хората към ваксинацията. Когато се изправят пред възможността за ваксинация, хората искат да поемат далеч по-малко рискове, отколкото в ситуацията при среща с болестта. Навсякъде откриваме пропаст между естествените и изкуствени неща. До известна степен можем да обясним това така: когато изкуственият интелект направи грешка, хората я оценяват като глупава или вредоносна.

Не говорите за автономни коли във вашия анализ. Предполагам, че те ще се превърнат в основна арена за дискусии. Колкото и да бъдат усъвършенствани, всеки инцидент, който предизвикат, ще бъде преекспониран и ще се вдига шум до небесата.

Да бъдат далеч по-безопасни от автомобилите, управлявани от хора, няма да е достатъчно. Коефициентът им на безопасност наистина трябва да бъде много висок.

Изминаха 50 години, откакто покойният Амос Тверски пръв започна да изследва тези въпроси. Не смятате ли, че вашите заключения за измеримите човешки предразсъдъци и грешки досега трябваше да са разбрани по-добре?

Нямахме особени очаквания в това отношение, когато започнахме изследванията си. Собственият ми опит, който показва, че това знание променя незначително качеството на собствените ми преценки, е отрезвяващ. Избягването на шума при правенето на преценка не е нещо, с което отделните хора могат да се справят. Вярвам, ако изобщо може да се говори за вяра тук, че това знание може да бъде приложено в дейността на организациите.

Чудя се дали виждате вашия труд като част от една сатирична традиция, осмиваща човешката глупост. Не бих казал. Виждам себе си като обективен психолог.

Очевидно хората имат ограничени възможности. Същевременно те са изумителни. В „Мисленето“ се опитвах да говоря за чудесата на интуитивното мислене, а не само за неговите грешки, но грешките са по-интересни за аудиторията и тя им обръща по-голямо внимание.

Едно от нещата, които ме поразиха при четенето на книгата, беше твърдението, че въпреки заявеното желание за ефикасност и рационалност – от отделни хора или организации – една съществена част от личността ни се отегчава от предвидимостта и иска да поеме риск. Смятате ли, че сте обърнали достатъчно внимание на това?

В много сфери хората се стремят към разнообразие и креативност. В същото време изпитваме потребност от неизменността на добре дефинирани задачи. Ако усилията за постигане на предвидимост действат демотивиращо или са свързани с прекалена бюрокрация, това само по себе си може да бъде проблем – изпитание, с което организациите трябва да се справят.

Докато наблюдавах изборите в САЩ, останах озадачен от факта, че често политици и от двете страни се обръщаха към Бог за помощ и подкрепа. Вие не говорите за религия в книгата, но дали вярата в свръхестественото не допринася за усилване на шума? Мисля, че разликата между религията и други системи от убеждения е по-малка, отколкото смятаме. Всички ние сме склонни да вярваме, че сме в досег с истината. Бих казал, че в някои отношения моята вяра в науката не е твърде различна от религиозната вяра – вярвам в климатичните промени, но всъщност не зная кой знае колко за това. Всъщност се доверявам на институции и на методите на хора, които заявяват, че се сблъскваме с климатични промени. Ако не сме религиозни, не бива да смятаме, че това ни прави по-умни от хората, вярващи в Бог. Арогантността на учените е нещо, за което често мисля.

Завършвате книгата си с няколко идеи за премахване на шума – списъци с поредицата от действия, нужни за вземането на решения, избор на „наблюдатели“, които следят процеса на оформяне на становища и т.н. Спомних си изследвания, които показваха, че корпоративните усилия за задължително обучение, целящо ограничаване на влиянието на несъзнаваните расови и полови предразсъдъци, се оказват или неефективни, или контрапродуктивни. Как подхождате към подобни неочаквани последици? Рискът да не успееш винаги съществува. Идеите, които споменахте, до голяма степен все още не са изпробвани в практиката, но смятаме, че си струва да бъдат обсъдени. Други концепции в книгата се основават на по-голям опит и са по-убедителни.

Смятате ли, че използването на масиви от данни и изкуствен интелект за подобряване на човешките преценки или за тяхното заместване носи все по-големи рискове?

Последиците от тази промена са значителни и вече ги виждаме. Някои специалисти в медицината очевидно ще бъдат изместени от изкуствения интелект, със сигурност в сферата на диагностиката. Съществуват твърде стряскащи сценарии по отношение на лидерството. Щом стане очевидно, че изкуственият интелект е по-добър при взимането на бизнес решения, какво ще се случи с мениджърите и ръководителите на фирми и корпорации?

Вече наблюдаваме ли враждебни реакции срещу тези процеси? Едно от тълкуванията за издването на власт на Тръмп и Джонсън е, че техният избор е реакция срещу нарастващата сложност на света на информацията. Те прибличаха избиратели с посланието, че са импулсивно действащи късметлии. Ще се срещаме ли тепърва с този популизъм?

Разбрал съм, че не трябва да правя прогнози. Не умея да правя това, а и смятам, че по принцип те не са възможни. Все пак можем да кажем, че има вероятност да станем свидетели на дълбок и болезнен прелом, свързан с технологичите. Те се развиват твърде бързо, може би експоненциално. А хората имат линейно мислене. Адаптирането им към експоненциална промяна няма да бъде лесно. Ясно е – нещо се задава на хоризонта... Несъмнено изкуственият интелект ще надделее [в бумката с човешкия]. Но това няма да се случи съвсем скоро. Как хората ще се адаптират към тази ситуация, е особено интересен въпрос, но с него ще се сблъскам децата и внуците ми, не аз.

Вашият живот започва в момент на още по-голяма несигурност – живеете с родителите си в Париж, когато Германия окупира Франция: баща ви е арестуван от нацистите, по-късно пусят на свобода и семейството ви започва да се укрива. Смятате ли, че нуждата да разбирате човешките мотиви се корени до голяма степен в тревогите и страховете от детството ви?

Като погледна назад, разбирам, че във всички случаи щях да стана психолог. Още в съвсем ранна възраст проявявах любопитство към начина на функциониране на човешката психика. Не смятам, че биографията ми играе особена роля в това.

Смятате ли, че в същината си все още сте момчето, което сте били на 6 или 7 години?

Да, със сигурност има приемственост. Все още мога да разпознавам нещо от това момче в себе си.

Когато се заловихте с този тип изследвания, можехте ли да си представите, че ще работите активно и на 87 години?

Не, смятах, че на тази възраст няма да бъда жив. Но за моя изненада продължавам да бъда любопитен. Участвам в няколко проекта и проучвания, откакто завърших книгата. Едно от тях се занимава с връзката между известния проблем със „задачата за бухалката и топката“¹ и вярата в Бог и конспирацията зад терористичния акт от 11 септември. Днес за мен тези изследвания са също толкова интересни, колкото са били и преди.

Превод от английски: РУЖА МУСКУРОВА

Източник: „Гардиън“, 16 май 2021 г.

¹ Лесна логическа задача, която противопоставя интуицията на когнитивните усилия. – Б. пр.

Джумпа Лахири: Винаги съм живяла в лингвистично изгнание

Преди десетилетие носителката на наградата „Пулицър“ Джумпа Лахири се заема с усъвършенстването на италианския си език. Днес говори за любовта си към Рим, за преводите на „най-добрия жив италиански автор“ и на собствена творба на английски език

Лиса Алъргайс

Третият роман на Джумпа Лахири е триумфална кулминация на 20-годишната ѝ любовна връзка с италианския език, страст, която я кара да се премести в Рим със своето семейство преди 10 години. Писателката спира да чете книги на английски и започва да пише само на италиански език. Първият ѝ роман, написан на италиански, е *Dove mi trovo* – „Къде се намирам? или „Къде съм?“. Наскоро тя го преведе на английски със заглавие *Whereabouts*.

Книгата проследява една година от живота на безименна жена в неназован град. Всяка глава е като чаша силно кафе, попила съжаление, разкайване и самота. Отделните глави се отнасят към различни отношения или връзки: посещение при майка ѝ; всекидневно бърбене с барман; мимоетна среща. „Романът изследва въпроса как самият град изгражда връзка с главната героиня“, казва авторката. Това е книга за приобщеността и за липсата на принадлежност, за мястото и неговото напускане – въпроси за идентичността, изследвани от Лахири, без значение дали живее в Нова Англия, Калкута и сега (както предполагаме) в Рим.

Днес Лахири е в дома си в Ню Джърси – връща се да преподава в Принстънския университет през 2015 г. и поддържа връзка от разстояние с Рим. „Имах две връзки с ключове, имах друг живот в Италия“, казва тя за времето преди да ни връхлетят пандемията; тогава синът ѝ ходи на училище в Рим. На лавиците зад гърба ѝ, на корицата на единствената книга, която виждам добре, с големи букви пише: ИТАЛИАНСКИ. Предишната ѝ книга, „С други думи“, е първият ѝ текст, написан на италиански (преведен на английски от Ан Голдшайн, преводачката на Елена Феранте) – „нещо като лингвистична автобиография“, страстен разказ за пътуването към свещения за нея Рим и усилията ѝ да „овладее“ италианския език. Лахири признава, че към края на работата по книгата изпитала известно смущение, защото разбрала, че е написала твърде лична книга, текст „за любов и страдание“. Подозирам, че се чувства по същия начин, когато дава интервюта (които, наред с отзивите за книгите си, никога не чете). Тя е деликатна и сдържана – нещо, което можем да очакваме, познавайки книгите ѝ, и оцветява речта си със същия дискретен хумор, който откриваме в тях.

„Не съм писател, който обича да експериментира“, казва Лахири в интервю за „Ню Йорк Таймс“ през 2008 г., когато вторият ѝ сборник с разкази, „Непривична земя“, заема първото място в списъка с бестселъри в САЩ. „Идеята да разтягам съществуващите граници никога не ме е интересувала“. Истина е, че нейните изцяло меланхолични разкази от първия ѝ сборник, „Преводачът на болести“, с който печели наградата „Пулицър“, когато е на 33 години, принадлежи към реалистичната традиция. Избягвайки ефектната ирония на много от своите американски съвременници или многословието и епичния размах на англо-индийската проза по това време, писателката описва всекидневието на имигранти от азиатски произход в Америка (често от средната класа) със състрадателно внимание и морална дълбочина, черти, които отличават и творбите на нейните литературни кумири – Уилям Тревър и Алис Мънро. Първият ѝ роман, „Името“, който проследява съдбата на сина на бенгалски мигранти, установили се в Кеймбридж, е филмиран от известната режисьорка Мира Наур; вторият ѝ роман, „Низината“ – фамилна сага, чието действие започва през 50-те години в Калкута и обхваща няколко десетилетия, е включен в късия списък на наградата „Букър“ през 2013 г. Тя може и да е традиционалистка, но със сигурност няма по-голям експеримент за един писател от усвояването на различен език. „Трудно е да анализираш силите, които те тласкат към определени хора, места, езици“, казва тя. „При мен – към определен език, град, нов живот, нов начин на мислене и съществуване“.

Винаги е усещала, че живее в „лингвистично изгнание“, дълго преди да замине за Рим. Родена е в Лондон, дъщеря е

Джумпа Лахири

на индийски имигранти, а семейството ѝ се мести в САЩ, когато е на 2 години. Израснала е в Роуд Айленд (баща ѝ, като много от нейните персонажи, преподава в университет), но често пътува до Калкута и смята, че нейната история е много по-заплетена от тази на връстниците ѝ в училище: „Винаги имаше „друго място“, „друг език“ и „друг свят“. Езикът бенгали, който говори, докато навърши 4, за нея е едновременно майчин и „чужд език“, защото не може да чете и пише на него: това е езикът на нейните родители, „езикът на техния свят“. Обучението ѝ в училище е на английски – за нея той е тормозеща я „машеха“. „Защо напуснах Америка? Какво ме измъчваше? Кой искаше да ме възпре?“, пита тя в „С други думи“. „Най-очевидният отговор е: английският език“.

Все пак Лахири обичала този език, който отворил за нея вратата към нов литературен свят. „Все още го харесвам“, казва тя сега. „В същото време, в емоционален план, той символизирал за мен едно невъзможно предизвикателство. Моята връзка с този език винаги е била част от желанието ми като дете да се впиша напълно в света около себе си“. Парадоксално е – въпреки че „въпросът за реална принадлежност не съществува за нея“ в Италия, най-накрая именно там тя се чувства освободена от раздвоението между два езика“, „или с други думи, от принудата да избира между два начина на съществуване и мислене“, обяснява тя. „Тази страна създаде у мен истинско чувство за приобщеност; осъзнавам добре, че това е мое „усещане“.

Писана на тласъци, всеки път, когато се връща в Рим, книгата *Dove mi trovo* се оформя постепенно от „ежедневния ѝ досег с града и дългите разходки из него“. „Това е роман за колебанията, нарушеното равновесие и сенките“, казва тя. „Мислех какво изпитва един човек, който не се задържа дълго време на едно място, който винаги е в движение“. И все пак, за разлика от Лахири, която описва себе си като „номад“, нейната повествователка никога не напуска града, в който е родена. Тя се движи в свой свят, закотвена е в него и се бои от това, което би могло да се случи отвъд границите му“. „Граници – какво означава това днес?“. Подобно на своите персонажи, които често „мигрират, физически прекосяват граници, озовават се на контролно-пропускателни пунктове“, личният опит на Лахири е „свързан с неща като зелени карти, натурализация, паспорти и сертификати“. В *Dove mi trovo* писателката се опитва да разбере хората, които никога не мислят за такива промени, но са неспокойни и неудовлетворени – конфликтът между „чувството за принадлежност и усещането за липса на корени“ може да бъде изпитан от всекиго.

Повествователката е измъчвана и от други противоречия: вече е станала професор, приближава 50 години и е сама, въпреки че има много приятели и любовници; понякога се чувства самотна, понякога изпитва доволство от живота си; завижда на другите заради интимната близост, на която се радват, а те ѝ завиждат заради нейната свобода. „Тя е на кръстопът и разбира, че вероятно няма да стане майка; може да има различни връзки, но те няма да се превърнат в част от живота ѝ. Как да приеме и да се справи с всичко това?“. Писателката смята, че много от написаните книги се раждат от фантазиите

за алтернативен живот, за други пътища, по които бихме могли да тръгнем. „Ами ако животът ми беше различен? Ако не бях срещнала човека, когото срещнах, в деня, в който това се случи, а ако имах дете, а след това друго дете...?“. Лахири подчертава, че се различава от героинята си, че „италианската“ ѝ авантюра е „споделена от нейното семейство“, но казва, че актът на пътуване „изостря чувството за самота“. „Той докосва по-дълбоки пластове в теб, кара те да се питаш: кой съм аз?“

Изминалата година била „особено напрегната“: Лахири наблюдавала как пандемията се разраства на двете места, където е успяла да съгради дом – в Италия и САЩ. Но този период бил и един от най-продуктивните за нея: току-що е завършила сборника „Истории от Рим“, отново написан на италиански, който включва текстове, вдъхновени от срещите ѝ с бенгалски имигранти в Рим; подготвя сборник с есеа; наскоро е превела и романите на приятеля си Доменико Староне, когото смята за „най-добрия жив италиански автор“; и вероятно най-забележителното ѝ постижение – първата ѝ книга с поезия на италиански, която ще бъде публикувана през месец юни. Никога преди не е писала стихотворение на английски – смята, че писането на италиански прави поезията възможна. „Когато започнах да пиша на английски, се чувствах като натрапник. Когато започнах да пиша на италиански език, се чувствах като натрапник. Когато пиша стихове, се чувствам като натрапник. Но може би това усещане не е лошо нещо“.

Лахири се надява да се върне в Рим това лято, тъй като дъщеря ѝ трябва да започне обучението си в гимназия през септември. Един път, когато пристига там, няма търпение да отиде на близкия до дома ѝ площад, „за да изпия първото си кафе и да видя всички тези хора, които са толкова щастливи, че сме се върнали“, казва тя разпалено. „Това е животът, който кипи близо до прага на дома ми, непрекъснато се променя и същевременно е същият. Той ми липсва“. Продължава да поддържа връзка с всички свои приятели сред имигрантската бенгалска общност в Рим. „Това е единственото място на света, където говоря английски, италиански и бенгалски всеки ден“. Този „малък триъгълник от езици“ е част от магията на града, казва тя, и „ме очаква на площада“.

Превод от английски: РУЖА МУСКУРОВА

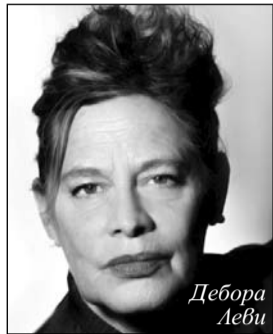
Източник: „Гардиън, 1 май 2021 г.“

Толкова време мечтаех за домове, които не можех да си позволя

В този откъс от Real Estate („Недвижимо имущество“), последна част от поредица автобиографични текстове, Дебора Леви пише за въображаеми притежания, празни убежища и за отношението между собственост и свобода

Дебора Леви

Ню Йорк

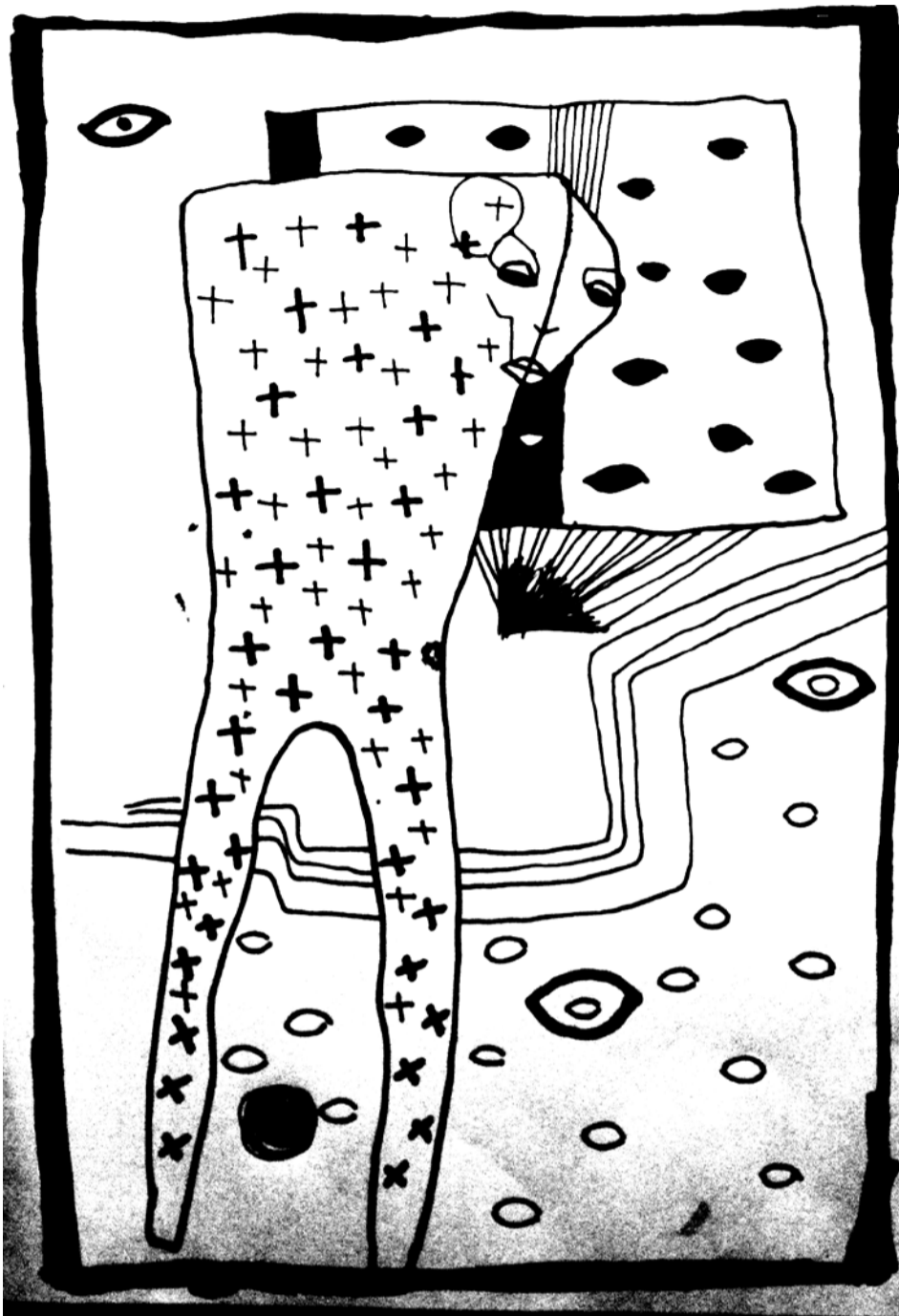
Отидох пеш до Сентръл Парк. Изведнъж стана горещо, а бях твърде изморена от пътуването и часовата разлика; помислих си, че ще припадна. Намерих място близо до входа на парка и се проснах на тревата. Лежейки по гръб, гледах необятното американско небе, надничайщо за листата, и зърнах нещо, което висеше от клоните. Беше ключ. Ключ на червен шнур, който някой беше закачил там и бе забравил. Чудех се дали не са го забравили нарочно, защото са нямали намерение да се върнат в дома, на който този ключ принадлежеше. Или са искали да затворят глава от живота си и оставянето на ключа е било знак за това желание. Около всеки ключ има някаква тайна и мистерия. Той е инструмент за навлизане и напускане, за отваряне и затваряне, за заключване и отключване на различни желани и нежелани пространства.

Прекарах много време от живота си, надничайки в офисите на агенции за недвижими имоти, търсейки мой собствен дом, с лице, залепено за прозореца наред с призраците на други мечтатели, търсещи къщата, която не могат да си позволят. Въпреки това вярвах, че един ден ще имам ключ за моя собствена къща с балкони и цъфнали орлови нокти в градината. В същото време един слаб вътрешен глас ми напелваше: „Това не е реалистично, този дом никога няма да бъде твой“. Да, дълго време се опитвах да се доближа до буржоазния начин на живот. Това беше трудно. Моите колеги непрекъснато се опитваха да се отдалечат от него, а аз исках да се преместя в квартала, който те обитаваша.

Добър ден, гледката тук не е ли прекрасна! Погледнете селската ни къща с хаотично катерещите се по стената цикламени рози. Вижте масата в трапезарията и конфигурацията от столовете около нея, картините по стените, нашата пергола, купите за салата и ориенталските макове, викторианския порцелан и ливадата с диви цветя. Погледнете тази препечена филийка, намазана с масло, до лампата в модернистичен стил. Виж се, не откъсваш очи от Инстаграм! Ето ни, тръгваме на разходка с Моли и благия ни бирмански питон! Недвижимият имот е автопортрет или портрет на класата, но той е и живо същество, което оправя буклите си, за да те прелъсти. Не мога да разбера защо недвижимият имот не флиртуваше с мен по-интензивно, с притворените очи, които ми предлагат всичко, на което не мога да устоя. В крайна сметка най-сетне можех да се издържам от писане. Докато лежах под изоставения или забравен ключ в Сентръл Парк и мислех за всичко това, се залутах и в мисли за реалните причини да живея все още в разнебитен блок в Лондон, а това беше твърде депресиращо.

Започнах да пиша в началото на 20-те си години, а публикувах първата ми книга, когато бях на 27. Вече поставяха пиесите ми в театъра, беше толкова приятно да чувам свои думи, изговаряни от актьорите, но ми бе трудно да плащам сметките си. Мислех си за писателката Ребека Уест – когато навърши 40, разполага с достатъчно приходи от книгите си, за да си позволи „Ролс-Ройс“ и голяма къща или имение в Чилтърн Хилс. Когато станах на 40, малката ми дъщеря беше на 3 години и експериментирах с готвенето на дал (много евтино ястие), което се прави от различни видове бобови растения. Чудех се как да комбинирам подправките за манджата и дали да я сервирам с ориз, или да се науча да правя роти и други индийски плоски питки. Да, моментите, в които тестото шупваше и се надигаше в тигана, когато го разтягах и намазвах с разтопено масло, ми носеха удоволствие. По-късно започнах да правя парата – по-сложен за приготвяне индийски хляб, който изискваше надипляне на местото. Не можех да повярвам. Приготвих вкусни ястия и хлябове – дал, роти, парата, за да нахраня семейството си и пишех през нощта, като познавах добре всички аларми на коли, които се включваха към 4 часа сутринта. На същата възраст Ребека Уест е паркирала новия си „Ролс-Ройс“ пред къщата в имението си, а Камю е удостоен с Нобелова награда.

Само част от нас е здравомислеща: само част от нас обича удоволствията и дългите дни на щастие, иска да надхвърли 90 години и да умре в мир в къща, която сме построили и ще подслони тези след нас. Другата ни половина е

почти умопомрачена. Тя предпочита неприятното пред приятното, харесва болката и тъмното и отчаяние през нощта и иска да умре след ужасно бедствие, което ще прекъсне живота и няма да остави нищо, освен почернения фундамент на изгорелия ни дом.

Ребека Уест, *Black Lamb and Grey Falcon* (1941)

През част от пътя си вървях заедно с Ребека Уест, но не жадувах катастрофа. Ако не си богат, не искаш бедствие, което да изгори до основи дома ти. Моят дълбок тиган! Моята малка лампа, украсена с пусклоуи! Все пак неразличимите една от друга години, през които отглеждах децата си и приготвих парати, бяха годините, които ме формираха като човек. Тогава не го знаех, но станах писателя, който исках да бъда.

Знае, че трябва надмозне страшните си мисли, както и изтощението си. Изглежда много хора я чуват и виждат, макар и да не присъства в Инстаграм. Въпреки това има добри идеи. Мисълта е език. Избягването на мислите е език. Веднъж в час по творческо писане разгледахме думите „да“ и „не“. Съгласихме се, че табела на портата, на която пише *Забранено за чернокожи, евреи и цигани*, демонстрира възможно най-бедния и изхабен език. Таблата пред публични плавни басейни през 70-те също предлагаша интересни текстове: *Без гмуркане, без домашни животни, без храна, без скокове във водата*. Защо просто не сложим знак, на който да пише: „Не, не, не“. И какво ще се случи, ако катурнем този знак? „Да, да, да.“ Да, исках къща. И градина. Исках земя.

Лондон

Дъждът падаше тихо и кротко върху дърветата в паркинга пред разпадащия се блок на хълма. Докато тази есен помагах на дъщеря ми да подреди куфарите си, разбрах, че епичното майчинство навлиза в нов период. Чудех се дали е възможно да бъдеш матриарх и да не държиш хората около себе си като зложници на своите нужди, емо, тревоги и настроения. Да бъдеш силна жена, която е в центъра на констелацията от семейство и приятели, но да не прикриваш собствената си уязвимост и да търсиш внимание и съчувствие. Не мисля, че някога съм срещала такава жена. Със сигурност не съм като на нея. Как да насърчаваш, предпазваш и възпитаваш някого, човек, който зависи от теб, и след това да го пуснеш на свобода? Не родителите дават свободата на децата си. Не е нужно и децата да я искат от нас. Така или иначе ще я получат,

защото това трябва да се случи. Те не са наши зложници; спомням си обаче как усещах известна принуда да предложи някакъв тайнствен откуп на своята майка в замяна на свободата си.

Все пак в мечтите си за недвижим имот не виждах празно гнездо. В представите ми моят дом по-скоро се разширяваше. Ставаше все по-голям, имаше много стаи, бризът нахлуваше през всеки прозорец, всички врати бяха отворени, а портата беше отключена. Навън, във въображаемата ми градина, перерудите кацах на храстите с лавандула, а гребната ми лодка беше пълна с неща, които хората бяха изоставили: сандал, шапка, книга, рибарска мрежа. Наскоро добавих светлозелени капаци на прозорците.

Париж

Моят нов апартамент е на пет минути пеша от „Сакре Кьор“. Мога да кажа, че е версия на апартамента ми в Лондон, тъй като е разположен на хълм, в сграда, която някога е била внушителна и великолепна, но не е реставрирана. Чувам камбаните на църквата, докато разопаковам багажа си. Ела, засадена в градината, хвърля сянка върху входната врата. Не съм сигурна, че вечнозелено дърво е добра идея. То непрекъснато ще скрива светлината. Вероятно в слънчеви дни ще пиша под клоните ѝ, във вечната сянка, което означава, че трябва да купя портативна съвзеаема маса и да я свалям по виещото се стълбище. Трудно ми е да изкача това стълбище с големите си куфари, но портнерът ми помага. Той минава покрай домашния инвентар, за който бях платила депозит: две чаши, два ножа, две вилици, тенджерата и дъска за

хляб. Има бюро и един стол, както и две единични легла в спалнята, която е по-малка от просторната баня до нея. В банята няма вана, виждам само малък душ и голям прозорец, от който се открива панорамна гледка към Париж. Портнерът сяда на единствения стол до бюрото, докато аз се разполагам на дървения под, защото нямаше къде другаде. Той се взира в празните стени, с химикалка в ръка, сякаш нещо важно е било забравено – може би диван или маса, или още един стол? От апартамента под моя чувам бръмченето на електрически трион. А, казва портнерът, собственикът е забравил да включи стайката за сушене на дрехи. Накрая приключваме с описа. Тръгва си, а аз събирам двете единични легла и започвам да подготвям нощния си трон. Оглеждам голия апартамент. Ето така изглежда едно празно гнездо.

Безрадостно. А не е ли просто светло, просторно, без излишни вещи? Още през 1949 г., когато пишела „Вторият пол“, Симон дьо Бовоар смятала, че жените трябва да се еманципират от живота, подчинен на дома и децата. Домашните задължения, които лежат на плещите ѝ, я затварят в кръга на повторението и еднообразието; тези задължения се повтарят почти непроменени от век във век и не създават нищо ново.

Все пак пренебрезвам думите ѝ и наблизко откривам магазин на голяма верига за продукти за дома. Запасявам се с чинии и прибори – подготвям се към всеки дом, в който липсват основни неща, които са нужни, за да събереш нови приятели около масата.

Месец по-късно сготвям първата си рибена чорба и каня на гости майсторката с електрическия трион, която живее под мен. Тя прави малки човешки фигури от хляб – оформя местото с ръце, след това го стиска и издърпва. Извайва тези чудесни миниатюрни фигурки и ги изяжда. Никога повече не искам да стоя на маса с хетеросексуални двойки и да имам усещането, че жените са взели назаем пространството около себе. Когато това е така, партньорите им се превръщат в хазяи, а жените – в техни наематели.

Превод от английски: РУЖА МУСКУРОВА

Източник: „Гардиън“, 8 май 2021 г.

Салман Рушди: Оптимист съм до глупост – това ме

Рушди остава несломим въпреки препятствията по пътя му. Писателят говори за силните жени, „моралната цензура“ и „дълбоката рана“ в своя живот

Хадли Фрийман

Бедният Салман Рушди. Въпросът, който най-вече ми се ще да обсъдя с него, е единственият, за който той категорично не желае да говори. „Не искам да бъда връщан към този период“, казва Рушди, след като направих грешката да отворя темата за фетвата два пъти в рамките на първите 15 минути от нашия разговор. Писателят е в Ню Йорк, където живее през последните 20 години, и разговаряме онлайн. Дори през екрана на монитора долавям безпокойството му, но не го обвинявам за това. Той е един от най-известните живи писатели, спечелил е внушително количество награди из целия свят, сред които и наградата „Букър“ за романа си „Среднощни деца“. Разговорът ни е по повод на последната му книга *Languages of Truth* – сборник с документална проза, написана през последните 20 години, която обхваща личности и явления от Бен Ладен до Линда Еванджелиста, от Сервантес до пандемията с Ковид-19. Защо продължавам да поставям въпроса за фетвата? Като имаме предвид успехите и биографията на писателя, самолюбието му може да бъде предвидено, а параноята му – оправдана. Но моят внимателен събеседник, който с лекота се усмихва, не демонстрира нито едното, нито другото. 73-годишният Рушди споменава, че откакто се е възстановил след боледуване от ковид миналата пролет, работи върху първата си пиеса. „О-о, това е вълнуващо“, възкликвам. „За какво става въпрос?“ „За Елена от Троя, а пиесата е написана в стихове. Всичко, което знаем за тази героиня, се свежда до бягството ѝ с Парис. Но коя е тя? Защо взема тези решения? Как преживява последствията от действията си?“ „Знаете ли, отговарям, твърде малко хора си задаваха тези въпроси и за вас след фетвата“. „Не!“, възкликва събеседникът ми, размахвайки ръце пред лицето си, опитвайки се да пропъди този въпрос и най-вероятно и мен.

За различните хора Рушди има различни лица: писател, публичен интелектуалец, актьор¹, еретик, бивш съпруг (за четири жени) и баща (за двама сина). Това, което всеки знае за него обаче, е фактът, че пет месеца след публикуването на „Сатанински строфи“ аятолах Хомейни обявява парична награда за убийството му и 10 години от живота си Рушди се укрива. Това е една от най-известните терористични заплахи на всички времена и въпреки че фетвата на думи е отменена през 1998 г. (момент, след който писателят няма постоянна полицейска охрана и не се налага да води скитнически живот в сянка), ирански хардлайнери, включително държавни медии в Иран, все още предлагат 4 милиона долара за главата му. Тази ситуация засяга почти половината от живота му; въпреки това той продължава да бъде един от най-плодовитите автори, които творят днес: *Languages of Truth* е неговата 20-а книга.

Предполагам, че Рушди иска да заграска тази страница от живота си, за да оцелее, но писателят казва, че нещата са по-прости. Той мрази да бъде дефиниран чрез случилото се около фетвата: „Този епизод разрушава моята индивидуалност като личност и писател“, казва той. „Не съм геополитическа единица. Аз съм човек, който пише в кабинета си“. Произношението на писателя е неговият „вокален“ паспорт, който носи печатите на всичките му домове: индийска вариация на английския, изяждаща сръчки, американска, отличаваща се със заглушени съгласни, и дългите гласни на британския английски.

Нужно е нещо повече от фетва, за да бъде обезличена творческата му индивидуалност. Книгите му са толкова различни една от друга – от радостната какофония на „Среднощни деца“ до интересната в социологически план „Ярост“ – и все пак всяка една от тях веднага бива разпознавана като негова творба. *Languages of Truth* не е изключение. Сборникът се отличава с културна всеядност и политическа ангажираност и създава усещане за една крайно оптимистична нагласа. Само в рамките на два параграфа от есето му за човешката природа откриваме препратки към Том Стопард, Библията, „Бийтълс“ и Опра Уинфри. Чувствах се, сякаш си в

¹ От дете Рушди мечтае да стане актьор и да играе в холивудски продукции. Писателят има епизодични изяви в няколко филма, един от които е „Дневникът на Бриджит Джоунс“. – Б. пр.

компанията на човек, който изпитва безкрайна наслада от света около себе си.

Рушди преживява няколко трудни периода в нестабилни времена: роден е осем седмици преди разделянето на Индия; изпратен е в пансион със строги порядки в Англия, когато е на 14 години, и там често е обект на тормоз; принуден е да се укрива почти цяло десетилетие; мести се в Америка малко преди апендата от 11 септември и живее там по време на управлението на Буш и Тръмп. Но за разлика от много свои съвременници, сред които е и приятелят му Кристофър Хитчънс (на когото посвещава свое есе), той не се поддава на залитането към политическото дясно – нещо, което се случва често с напредването на възрастта и загълбочаването на песимистичното отношение към света. Въпросите, които го вълнуват в началото на писателската му кариера (литература, миграция, свобода на словото), все още ангажират вниманието му. Как успява да устои на съблазънта на консерватизма? „Ако чрез работата, с която изкарваш прехраната си, изследваш своя живот, с времето разбираш някои неща за себе си и причините да мислиш по определен начин – това е едно от предимствата на писателската съдба. Разбира се, други автори тръгват в различни посоки“.

Салман Рушди с Кристофър Хитчънс

Като Хитчънс Рушди свиwa леко рамене – жест, който изразява приемане и привързаност. Много от мъжете, за които пише в книгата си, притежават перформативен вид мъжественост: Хитчънс, Филип Рот, Харолд Пинтър. Но самият Рушди е далеч от образа на мачо – отличава се с академична умереност и меко излъчване. Писателят е роден в града, който все още упорито нарича Бомбай, и има три сестри. Бил ли е любимец на родителите си?

„Мисля, че отговорът е да. Бях най-големият и единствено момче – индийско семейство, нали разбирате. Бях дете, което постоянно беше заровило нос в книгите“. След като се дипломира в Кеймбридж, изкарва прехраната си в сферата на рекламата, но усилено работи за осъществяване на мечтата си да стане писател. Първият му роман, *Grimus*, не се радва на особено внимание.

Рушди има много приятели жени, за разлика от Хитчънс; любимото ми есе в сборника е посветено на Кари Фишър², портрет, в който авторът поставя акцент върху нейната интелигентност и сложен характер. Съдейки по женските персонажи в книгите му (прекрасната емоционална Амина в „Среднощни деца“; сестрите Шакил в „Срам“, превърнали се в образи-символи, омайната Кара Коз в „Чародейката от Флоренция“), можем да кажем, че за него жените са поне толкова интересни, колкото и мъжете.

„Вероятно по-интересни“, казва той. „Растях в женски свят с три по-малки сестри – чувствам се комфортно в компанията на жени. Това е една от причините да мразя пансиона, в който нямаше момичета и жени. Много мъже се страхуват от жените, а ако жените са компетентни, умни и самоуверени, започват да се боят още повече. За мен обаче именно те са невероятно привлекателни. Не мога да си представя до себе си жена, като партньор или приятел, която не притежава тези качества“.

Обсъждаме начина, по който Рот описва жените в книгите си – дискусия, която наскоро беше подновена. „Зад много от портретите му на жени прозира силна привързаност, не можеш да четеш Рот и да не забележиш важната роля на майка му в неговия живот“, казва Рушди.

Напоследък се обсъждат не само жените в романите на Рот, но и отношението на писателя към женския пол в реалния живот. „Сексуалният апетит на Рот е твърде силен, същевременно той е страшно привлекателен за жените. Нямаме свидетелства, че се е държал по престъпен начин, не можем да внушаваме това само защото е спал с много жени“, добавя Рушди. Междувременно авторът на биографията на Рот Блейк Бейли беше обвинен в сексуални посегателства

² Американска актриса и писателка, носителка на наградата „Сатурн“ и номинирана за две награди „Еми“. Известна е най-вече с ролята си на принцеса Лея в трилогията „Междувъздушни войни“. – Б. пр.

и изнасилване – неща, които той отрича. Няколко дни след моето интервю с Рушди издателство *WW Norton* обяви, че изтегля книгата от книжарниците в отговор на тези обвинения. Пратих на Рушди имейл, питайки го какво мисли по този въпрос. Дали една книга трябва да бъде „заличена“ заради нападък към автора, свързани с неговото поведение.

„Не съм чел биографията на Рот от Бейли, но не смятам, че една книга трябва да бъде унищожена по причина, че авторът ѝ вероятно е негодник“, написа той в бърз отговор. „Мога да разбера отвлечението на издателите към този автор, но това е морална цензура. Не ми харесва и внушението, че този акт също така „отрича“ Рот по някакъв начин“. Рушди не е привърженик на т.нар. „кенсъл култура“ – това едва ли ни изненадва, като имаме предвид опитите да бъде отхвърлен и заличен като писател. Дали смята, че цензурата днес се радва на по-широка подкрепа? „Не зная дали е така, но със сигурност подкрепата става по-видима“. Много от идеите на настоящото младежко прогресивно движение са ценни, но сред привържениците му съществува разбиране, че определени възгледи трябва да бъдат потиснати и заклеймявани – това е тревожна тенденция. Хората, които първи усещат последствията от налагането на цензура, са представителите на непривилегированите малцинства. Така че ако в тяхно име желаеш да смажеш „неортодоксалното мислене“, тръгвай по наклонена плоскост“.

През 2015 г. шестима писатели (Питър Кери, Майкъл Ондагджи, Франсин Проуз, Тежу Коа, Рейчъл Къшнър и Тайе Селаси) бойкотират галатържеството, организирано от Американския ПЕН център, в знак на протест срещу решението на организацията да почетете френското сатирично издание „Шарли Ебдо“. По-рано същата година 12 души бяха убити, а 11 – ранени при атака срещу офиса на изданието, извършена от ислямски екстремисти. Кери не одобрява „очевидната слепота на ПЕН центъра, който не забелязва културната арогантност на френската нация, отхвърлила своето морално задължение към голяма и обезвластена група от населението на страната“. Рушди, който е президент на Американския ПЕН център от 2004 до 2006 г., расте в либерално мюсюлманско семейство и днес изповядва атеистични възгледи, казва в интервю за „Ню Йорк Таймс“: „Ако ПЕН центърът, като организация на свободното слово не може да защити и почете хора, които са убити заради няколко рисунки, явно не заслужава името си“.

Такива изявления не могат да му спечелят много приятели. „Така е, това беше болезнен епизод и много писатели обтегнаха отношенията си със скъпи за тях хора. Аз също бях засегнат, защото някои от тези автори са мои приятели“, отговоря той с въздишка. Този епизод не сломява желанието му да подписва почти всяко открито писмо, защитаващо свободата на словото. („Не знаете колко възвания не съм подписал!“, възразява той.) Миналата година, заедно с Ноам Чомски, Маргарет Атууд и още 150 интелектуалци, застава зад откритото писмо в списание *Harper's*. Авторите му възразяват срещу действия, водени от „морални съображения и политическо обвързване, които подкопават нормите на свободния дебат за сметка на идеологическия конформизъм“. То предизвиква бурна враждебна реакция от ляво: в либералната преса често се появяват заглавия, сходни на това: „Дж. К. Роулинг и други подбрани богати глупаци искат да отменят „кенсъл културата“. Реакцията изглежда потвърждава казаното в писмото: в днешно време в лагера на лявото виждаме крайна нетолерантност към различните мнения.

„Нека го кажем така: онези, които застанаха зад мен в лошите за мен години – с други думи, либералите и хората вляво – вероятно няма да го направят днес. Концепцията, че обидата е валидно основание за критика, придоби особена сила“, казва Рушди. По негово мнение „е по-добре е да разбереш къде и защо се зараждат различните възгледи, отколкото да им придаваш обаяние чрез налагане на табу. Бих искал за зная къде е врагът“.

Разбирам защо Рушди избягва въпроса за фетвата. За негово нещастие обаче преди интервюто препрочетох мемоарите му за времето, през което е принуден да се укрива – забележителна изповед за страховете му, за дълбокия разлив и промяната в начина му на живот. Чудех се как е успял да съхрани душевното си здраве, да не говорим за писателската си кариера. Макар и да посреща на нож споменаването на фетвата, самият той няколко пъти се връща към този период. Днес, 30 години по-късно, е лесно да забравим ужаса, свързан с този период. Книжарници в САЩ и Обединеното кралство бяха атакувани с бомби. Японският преводач на Рушди беше убит, а италианският му преводач и норвежкият издател на книгата бяха тежко ранени от терористи. Още 59 души бяха убити по време на протестите срещу

преведе през тежките за мен години

Салман Рушди със синовете си

книгата, а стотици бяха ранени. Британски медици питаха защо се харчат пари за полицейска охрана на писателя, този „несимпатичен“ („Сънди Таймс“) и „шизофреничен“ („Индепендънт“) човек, а други даваха път на внушенията, че авторът търси внимание. Полицията го съветва да не прави изявления в самозащита, но писателят се разкайва за моментите, в които е мълчал. Това донякъде обяснява решимостта му да не спира да говори по този въпрос сега. Докато се укрива, продължава да пише, публикува детската книга „Харун и морето от приказки“, сборника с разкази *East, West* и романа „Последният гръх на мавъра“. Някои хора язвително питат дали изобщо е бил засегнат от хаоса около себе си.

„Дълбоката рана в моя живот [от тогава] е Индия заради отношението към моите книги“, казва той. Романът „Сатанински строфи“ все още е забранен в Индия и макар че авторът посещава родната си страна през 2012 г., е принуден да се откаже от участие в литературния фестивал в Джайпур, защото получава заплахи за живота си. В послеписа на *Languages Of Truth* Рушди говори за промените в Индия под управлението на Нарендра Моди, който „унищожава секуларните идеали на Индия ден след ден“.

Едва ли това е утеха, но фетвата превръща Рушди в културна фигура, която е по-влиятелна от много други писатели. Преди време Мартин Еймис казва следното: „Рушди изчезна, появявайки се на първите страници“. Събеседникът ми казва, че предпочита да бъде на

страниците на книгите, но признава, че глобалната известност има „своята забавна страна“. След като фетвата е отменена, образът му, гразен в медиите, претърпява промяна – от „леко мнителен автор“ той се превръща в „мъж, който води бурен светски живот“. Рушди нееднократно е казвал, че сведенията за социалния му живот са силно преувеличени; от друга страна, трябва да споменем факта, че авторите носители на „Букър“, които са снимани от таблоидите, презръщайки Кортни Лав например, са единици. Този период от живота му настъпва след раздялата му с неговата трета съпруга и майка на по-малкия му син (Рушди има по-голям син от първия си брак), местенето му от Лондон в Ню Йорк и запознанството му с бляскавата Пагма Лакшми³, която среща през 1999 г. Уви, тяхната връзка не продължава дълго, но яростта, с която пишат един за друг след раздялата, доказва страстта, която са изпитвали. В мемоарите си Рушди казва, че „себичността е най-забележителното ѝ качество“, а тя не пропуска да отбележи в своите мемоари (*Love, Loss And What We Ate*), че в моментите, когато не можела да прави секс с него заради болестта ендометриоза⁴, той я наричал „лоша инвестиция“. Как оценява книгата на бившата си съпруга? „Не я харесах. А тя не хареса моята. След това загладихме отношенията. Смятам, че ако имах тежък развод, оценката на единия никога няма да е по вкуса на другия. Не съм я виждал от дълго време, но поддържа връзка“.

В своя текст Рушди не премълчава моментите, в които е наранил най-близките си хора и по-специално Уест – жената, която остава с писателя, докато той се укрива, а след това е зарязана от него заради Лакшми. След четвъртия си развод писателят се къне, че повече няма да се жени, но не се отказва от жените. Когато го питам с кого споделя дома си по време на локдаун, той отговаря: „Можете да проверите в Гугъл“, с лекотата на човек, който е свикнал да чете и слуша материали за интимните си отношения в медиите. Гугъл ме информира, че жената до него е Рейчъл Елиза Грифитс, 40-годишна поетеса и художничка. Вече 40 години от момента, в който „Среднощни деца“

³ Пагма Лакшми е модел, активистка и водеща на телевизионни шоута. Авторка е на няколко кулинарни книги. – Б. пр.

⁴ Заболяване, при което тъкан от вътрешната обвивка на матката се установява извън нея, обикновено в други органи в областта на таза. – Б. пр.

беше публикуван, читателите откриват дълбоки сходства между автора и повествователя Салем, момче, което се ражда малко преди разделянето на Индия и расте в Бомбай. Рушди не харесва този евтин подход; ако е възможно да открием неговото алтер его, подозирам, че това е главният герой в книгата „Кишот“, съвременна интерпретация на „Дон Кихот“, включена в късия списък на наградата „Букър“ за 2019 г. Кишот е непоправим оптимист, който продължава по пътя си напред въпреки ударите, които получава, и не спира да вярва, че ще спечели определена жена, без значение дали е в неговата категория.

„Истина е, аз съм оптимист до глузост. Смятам, че това ме преведе през онези тежки години – вярвах, че всичко ще завърши добре, а твърде малко хора споделяха моята увереност“, казва той. В свое есе за древногръцкия философ Хераклит Рушди отхвърля схващането, че характерът на човека определя съдбата му, пишейки, че „това твърдение не отчита случайните изменчиви неща в живота“. И все пак най-очевидният аргумент в защита на позицията на Хераклит е животът на самия писател. В него все още можем да доловим обожаващото дете, запалено по книгите; тормозеното момче в пансиона, в чиято среда е искал да се впише; неизвестния младеж, който работи в областта на рекламата, но отчаяно желае да стане писател; мъжа, който се крие в сенките и е принуден да мълчи; човека, който обича да се забавлява. Характерът на Рушди устоява на изменчивите неща в живота му.

„Ето с какво се гордея – ако не знаете нищо за моя живот, ако всичко, с което разполагате, са моите книги, няма да разберете, че нещо травматично се е случило с мен през 1989 г. Радвам се, че можах да се концентрирам насред всичко това, не искам да се чувствам като жертва. Бих могъл да напиша книги, издаващи страх или желание за мърт, но тези чувства сякаш да ме подчинят на реалността“. Казвам, че човек трябва да е непреклонен, за да остане непроменен след всичко това. Да бъде писателят и човекът, който винаги е желал, да живее живота, който харесва, дори когато другите го заплашват или му се присмиват. „Мисля, че думата е непоколебимост“, казва той. „Непоколебимост“.

Превод от английски: РУЖА МУСКУРОВА

Източник: „Гардиън“, 15 май 2021 г.

Без книги нямаше да се справим: Валерия Луисели говори за силата на прозата

Миналата седмица мексиканската писателка спечели Литературната награда на Дъблин за романа си „Архив на изгубените деца“. Тя споделя как четенето и писането са ѝ помогнали по време на локдауна

Валерия Луисели

Наскоро прочетох статия за компютърна програма, която създава художествена проза. „Захранвай я“ с няколко реда, посочвайки жанра – научна фантастика, хорър – и тя прави останалото. Не се справя зле. Създава правилни в граматическо отношение изречения, използва метафори и сравнения, подражава на определен писателски стил и т.н. Авторът на статията, който изглежда особено развълнуван от съществуването на тази дяволска играчка, появила се от дълбините на Силициевата долина, казва, че този „инструмент“ ще бъде „избавление“ за писателите, които не изпитват удоволствие от процеса на писане, а според него това са почти всички автори. Искам да му кажа, че греши. А на работа, който създава фикция, искам да кажа... всъщност нищо не желая да му казвам, защото, нали разбирате, роботите са си роботи.

Създаването на проза е занимание, която доставя една от най-големите наслади. Да, то е и едно от най-трудните; когато си движени от силно желание обаче, е сред най-благодатните. Фикцията е като телесна интуиция, въплътено знание, нещо, което усещаме, когато умовите ни могат да преодолеят примката на настоящето и си представят друго място/друго нещо. Понякога, когато надникваме в това друго място, виждаме свят, който ни шокира и наранява или просто изглежда бездънен за нас. Така или иначе не можем да отвърнем поглед, трябва да направим нещо с него, нещо от него. Думата „фикция“ всъщност произхожда от латинската *ingere*, означаваща „изработвам“, значение, надградено първоначално „да моделираш нещо от глина“. *Ingere* предполага, че трябва да извадеш или по-скоро да придатеш форма на нещо, което вече съществува. Фикцията изисква комбинация

от проникателност, анализ на миналото и поглед към бъдещето. Или с други думи, се нуждае от опит. „Архивът на изгубените деца“ е роман за детската самота и безграничното детско въображение, за интензивността и уязвимостта на семейните връзки, за напрежението между история и фикция и за сложното преплитане на политически обстоятелства и лични съдби. Но преди всичко това е роман за процеса на създаване на истории, за съчетаването на различни гласове и идеи като начин да разберем по-добре света около нас. Това е роман за фикцията. Започва с историите, които разказват двама родители, и преминава към разказите на деца – гласове, които описват един обръкан, разстроен и понякога зашеметяващ свят, който ние винаги фикционализираме, срещаме и премоделираме. През изминалата година, време на изолация, съмнения и страх, с дъщеря ми и племенницата ми четяхме поред на глас, за да усетим близостта си отвъд споделянето на бита – готвене, хранене и чистене на къщата. Често играехме следната игра: заставаме пред библиотеката и едната от нас избира книга със затворени очи, след това четем на глас от нея, понякога само няколко реда, друг път – цели глави. Четохме откъси от книги на Огю Лорд, Маргьорит

Дюрас, Джеймс Джойс и дори от поредица за вампири, четото заглавие ще спестя. Мога да кажа, без канка съмнение, че без книгите – без досега до опита на други писатели – нямаше да можем да се справим с трудностите през тези месеци. Всеки път откривах утеха благодарение на нашите събеседници от лабиците с книги.

Във връзка с проект, върху който работя, интервюирах няколко жени от моето семейство. Попитах ги от какво се страхуват най-много. Майка ми каза: *Perder claridad* – да изгубя ясна преценка за нещата; дъщеря ми: „Страхувам се да не остана сама“; по-малката ми племенница: „От очакванията към мен“; по-голямата ми племенница: „Страхувам се от разпадането на връзката ми с любими хора, от загубата на любов“.

„А ти от какво се страхуваш, мамо?“, ме попита дъщеря ми.

От какво се страхувам? Страхувам се, като всеки зрял човек, от много неща. От загубата, от невъзможността да се грижа за хората, които разчитат на мен, от политическото насилие, от климатичните промени и Силициевата долина. Да не затънем в инертност, да не изгубим вярата си в историите, които ни разказват писателите, да не бъдем лишени от общо пространство, в което да се чуваме един друг и да се разбираме по-добре. С други думи, страхувам се от свят без литература. Свят, в който не споделяме колективно пространство на въображението.

Превод от английски: РУЖА МУСКУРОВА

Източник: „Гардиън“, 29 май 2021 г.

Деветдесетте процента

Боян Йорданов

Събуди се с тягостната мисъл, че му предстои неприятен ангажимент. Отгоре на всичко трябваше и да се обръсне. Мразеше. Само преди един ден се беше бръснал за последно, но нямаше как да не го направи и днес. Все пак с учудване констатира, че беше спал добре. „Сигурно това е нормално“ – помисли си. Запапа цигара. Не обичаше да пуши в стаята, обикновено излизаше на терасата, но днес беше различно. Как бързо се променят нещата! Само допреди няколко дни животът му си вървеше нормално. Е, сега, нормално! Колкото – толкова. Но истината беше, че си имаше всичко необходимо за нормално съществуване – такова, което го правеше подобен на 90% от хората. Разбира се, прекрасно знаеше, че има и много други, които живеяха къде-къде по-добре от него, но какво пък, въпреки всичко той беше елемент от голямото множество, един вид беше член на голямото семейство. Имаше ли апартамент? Имаше. Вярно – двустаен, но покрив над главата. Имаше ли кола? Имаше. Какво от това, че беше на двайсет години. Нали досега наред път не го беше оставяла. Имаше ли жена? Имаше. Вярно, голяма киселица беше, но той добре знаеше, че специално в това отношение не бива да имаш никакви претенции. Освен това досега не беше чул някой от познатите му да вземе да се похвали с жена си. Напротив. В най-добрия случай всеки говореше за чужди жени, а за своята не споменаваше и думица. Затова и той беше спокоен. И работа си имаше. Даже наскоро получи поредното увеличение. Не беше кой знае какво, но поне можеше вече и той да помечтае, като голяма част от 90-те %, да отиде с жена си през лятото на почивка в Гърция. Единственото нещо, което доскоро му тежеше беше, че си нямаха още детенце. Може би едно дете щеше да омекооти характера на жена му. Въпреки че моментите, в които това можеше да се случи намаляваха като стоплящ се зад хребетите слънчев диск, от време на време в него просветляваше някаква необяснима надежда и тогава му се струваше, че дори е щастлив от живота си. Но как всичко може да се преобърне в един миг и съдбата с един шут да те изхвърли извън очертаванията на 90-те %!

В един от часовете преподаваше на своите ученици за множества и подмножества, за сечения на две и повече множества, обясняваше диаграмите на Ойлер-Вен и как в зависимост от избора на критерии един и същ обект може да попадне в едно или други множества. Постаби въпрос, за да получи обратна връзка. Една от добрите му ученички вдигна ръка и докато ставаше от мястото си, за да отговори на въпроса, внезапно се изви назад, полътна и падайки, си удари главата в облегалката на стола. Контузията не беше голяма, но можеше и да бъде. Детето се разплака, а през косата му започнаха да се процеждат капки кръв. Оказа се, че момчето, което седеше зад нея, без тя да усети, тихо и сърчно беше завързало плитката ѝ с ластик за стола. 90% от учениците започнаха да се кискат, а той побесня, когато разбра какво точно е станало. Приблжи се до ученика и започна да крещи. Не вдигна ръка да го удари, въпреки че му се искаше. Искеше му се много! Да му извърти един шамар, така че сополът му да заприлича на орбитална станция около главата му. Не си спомняше какво точно е крещял тогава. Само наглата и ухилена физиономия на момчето беше пред очите му, а в ушите му кълтеше сподавеното, но сякаш одобрително хихикане на неговите съученици. Разбра какво е изприказвал по-късно, когато му показаха записа, качен в социалните мрежи. Това приличаше на война. Война между учител и ученици, а той много добре знаеше, че когато се стигнеше до такава война, победеният е винаги учителят. Няма как да искаш да даваш нещо добро на своите врагове и няма как твоите врагове да искат да приемат нещо от тебе. А и в интерес на истината картинката, която видя, беше грозновата. Изглеждаше безпомощен, смешен неврастеник и сега дори само споменът за видеото го караше да се изчервява. До уволнение не се стигна, но всичко се промени. Жена му си събра багажа и преди да излезе в тъмната рамка на отворената врата, се извърна и му заяви, че изпитва срам от него. „Къде ще ходиш?“ – попита, а тя му отговори без да се обърне: „Не бери грижа за мене“. Скоро разбра, че е отишла при любовника си, за чието съществуване досега той въобще не беше и подозирал. Предяви претенции към апартамента. Може би не към целия, но към едната стая със сигурност. „Таратайката си я задръж“ – му беше казала. И приятелите му взеха да странят от него. Градът беше малък и 90% от хората се познаваха. Очевидно никой държач на себе си човек не искаше да се компрометира, забелязвайки го в неговата компания.

Всеки по един или друг повод бързаше да си тръгне. Само Йонко беше петимен за

разговори и ако зависеше от него, можеше с часове да го убеждава, че познава хора от строго секретни служби, които могат да му предоставят върхова технология, при която щом натиснеш едно копче, и вече си в Щатите. Обещаваха му и него да приобщи към тези хора. Йонко обаче и другите от тези тайни служби не спадаха към 90-те %.

Стана и се погледна в огледалото. Мразеше да се гледа, но трябваше да се обръсне. Имаше мъртвешки вид. Тази мисъл за малко да го размее. Обръсна се бавно и педантично. Нямаше за къде да бърза – всичко беше планирал предварително. Дупката високо над вратата беше пробита. Обаче нямаше късмет и с тая работа. Когато започна да кърти, оказа се бетонов трезер. Нервен съсед веднага му збънна на вратата и гневно го попита сега ли е времето да прави ремонт. Него можело и да не го интересува, но хората вече си почиват, а някои имат и малки деца. „Да, така е – помисли си той, – повечето, сигурно поне 90% вече са си сипали по едно.“ Иначе не отговори нищо, само изсъска и хлопна вратата, а после не спря, докато не довърши започнатото. Намерил беше и въже с подходящ диаметър, което чудесно минаваше през отвора.

След като се обръсна, се пошляпа по бузите. Сториха му се невероятно невинно-гладки. И така, оставаше му само още едно-единствено нещо – да напише писмото. Откъсна лист от една тетрадка и седна на масата в кухнята. Написа:

„Никой не е виновен! Правя го по своя воля! Сбогом!“ Прочете го на глас. Нещо не му се хареса и махна удивителните, като ги замени с обикновени точки. „Никой не е виновен. Правя го по своя воля. Сбогом.“ После се замисли по-продължително. Защо пък „сбогом“? На кого го казва това „сбогом“? Та те всички го изоставиха! Затова зачерта тази дума. Прочете го на глас. Смръщи се. Никой не е виновен ли? Погледна през прозореца. Как ли пък не! Все едно аз от голям кеф го правя! Ха! Навярно поне 90% от самоубийствата се извършват заради другите. И дали не са подпомогнати и дори организирани по един или друг начин от тях? Само последният акт е извършен от самия потърпевш. Но

това е най-лесното, когато 90% от необходимото вече е направено от другите. Написа:

„Не съм направил нищо, от което да се срамувам, дори напротив – опитах се да защитя по-слабото, подиграваното, малтретираното дете, а всички се обърнаха срещу мене! Тази несправедливост достойните хора не могат да преживеят!“

Не! Не! Не! Толкова е мелодраматично! Не може да си отиде така! Зачерта всичко и сега написа:

„Всички се обърнахте срещу мене без да имам никаква вина! Пожелавам ви да ви постигне и вас същото!“

Не му се хареса. Нямаше особена острота, а му се искаше да напише и нещо конкретно към жена си.

„Всички се обърнахте срещу мене без да имам никаква вина! Майната ви! А жена ми не половината, а целия апартамент нека да вземе сега и да се чувства щастлива!“

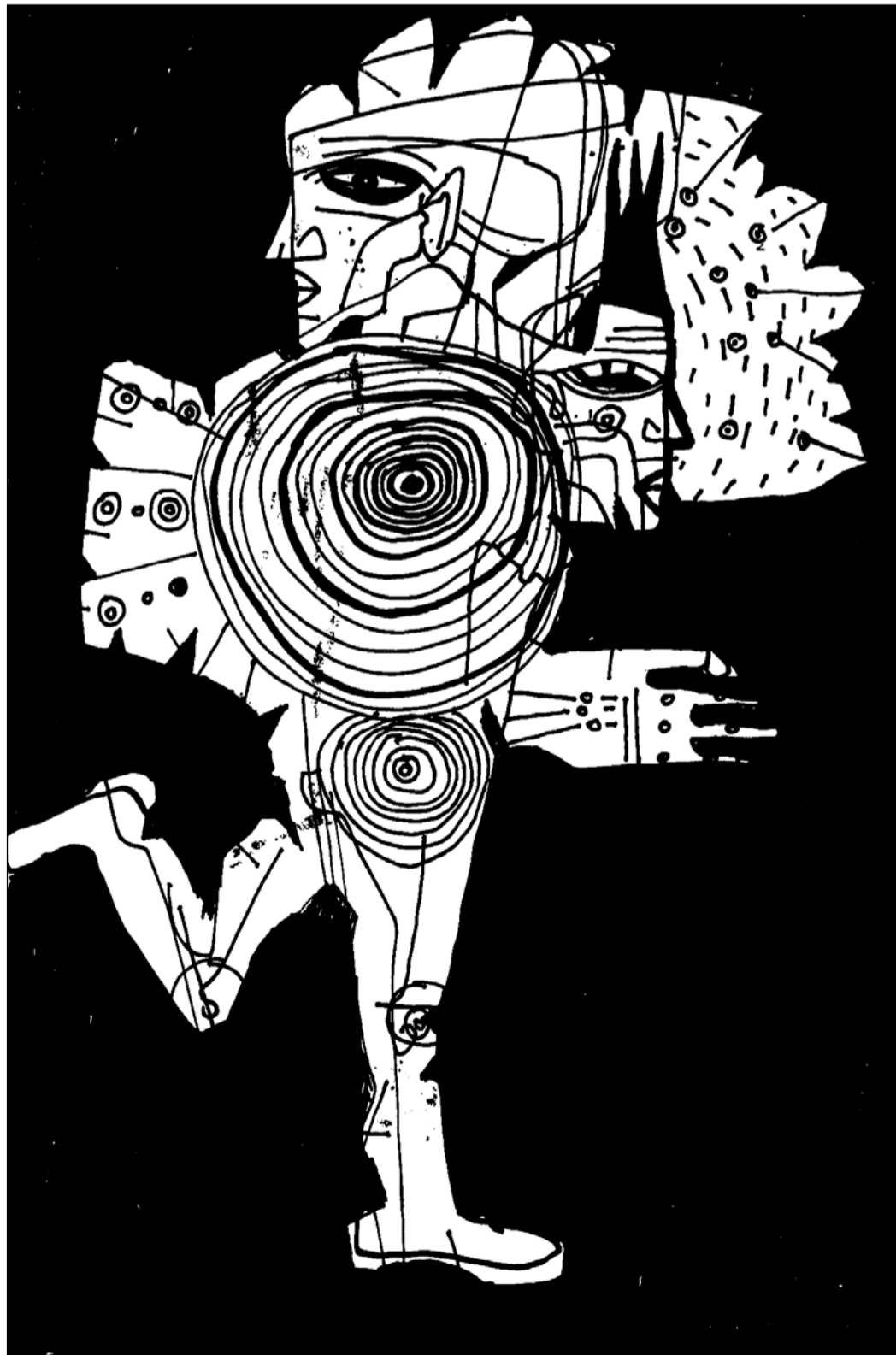
Не! Не и не! Това показва преднамерено великодушие, някаква явна хитринка, което не му се хареса – „да бъде щастлива“. Дрън-дрън! Как ли пък не! Затова промени посланието завършвайки така:

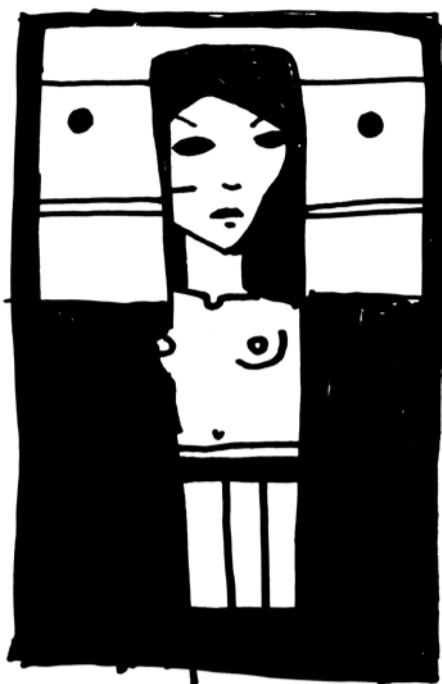
„... Нека да вземе целия апартамент тази кучка!“

Кръвоносните съдове в гърлото му неконтролируемо запулираха и плискаха кръв към лицето му. „Абе какво ще се обяснявам!“ – помисли си. Плътно зачерта всичко и най-отдолу написа с големи букви, завършвайки с три удивителни:

„КУЧКА!!!“ Пелена от гняв се стелеше пред очите му, от които бликнаха сълзи. Прозорецът беше отворен. Беше топло. Изведнъж отвън до ушите му долетя: „Добре де, обяснете ми какъв празник е днес?“. Безпогрешно разпознаваше детските гласове. Беше глас на момиче някъде към 7 – 8 клас. Вдигна очи и погледна дупката в стената. Сякаш че за миг беше изпозирал след тежко и продължително пианство. Че то това абсолютно няма никакво значение! Долната му челюст увисна и устата му се разтвори като онова чекмедже с развалената панта, което затваряше, като го уплътняваше със сгънат лист хартия. И да се обесиш, и да не се обесиш – все тая! Абсолютно все тая! Сигурно 90% от хората като разберат, ще

цъкнат няколко пъти и ще отпият от сутрешното си кафе, поклацайки глава с драматично изражение, а след като върнат чашката в чинийката, облизвайки устни, ще се втурнат да раздават експертните си коментари по какви ли не теми – от вируси до галактики, и да разведряват атмосферата с най-новите вицове в интернет. Да, това само по себе си въобще не е важно! Но този въпрос подобно на курушум спуска някакъв балон, пълен с безнадеждна тиня, в който самият той плуваше. Като че ли сега вдигаш истински, упояващ въздух, като новороден. Как се отговаря на такъв въпрос? На какъснелите въпроси отговорите винаги са трудни. Тези отговори изискват цялото ти внимание, всичките ти сили. Те не би трябвало да се изчерпят с няколко подхвърлени шаблонни думи. Ето кое беше важното. Някой трябваше да се опитва да отговаря на тези въпроси. Поне да се опитва. Стана, написка се със студена вода и излезе навън. Поглади с длан лицето си, усети бузите си приятно гладки. Светлина се пръскаше навсякъде, а дърветата гъмжаха от ивърчащи птици. Все пак беше 24 май и навярно 90% от хората бяха излезли да се порадват на хубавото време.

Велимир Макавеев

Снежен ден

Да, слънцето вече се е изтърколило над хълмовете,
като момче на колелото си.
И сняг пълни стари дупки в дърветата
и някъде голямата бяла лапа на мечка
тихо го мачка

Уикендът е дошъл бял и весел
и с неговата благословия не върша никаква работа.
Сега до прозореца и гледам навън,
губя време по най-хубавия начин.
После тишината ме стряска
Бездействието – прави всичко възможно
дори едно стихотворение.
Виж дърветата,
реката заг тях.

Венера Милоска

Да, ти все още приковаваш сърцето,
както котешкото око го прави.
Господарке, конете са замръзнали
големите им сини сърца са спрели.
Човекът от Смирна взе ръцете ти
и избяга в нощта
Господарке, не обръщай внимание на конете.
Аз ще те нося на гръб право в Пелопонес където
пръстта дими.
Господарке, ти си по-красива от св. Себастиан
и стрелите разпилели вените му
под петите на сирийските стрелци.
Господарке, красотата ти е истинска
колкото китайската коприна и слоновата кост са
истински.
В Спарта снях под голото бедро белязано от звезди.
В Епир превърнах човек
в лунна светлина
само защото те погледна.
Господарке, в пещерата където сърните раждат
заедно пием от топлия поток
и устните ни се ронят, като слана от цветете

Левитация

Започва със затварянето на очите,
съвсем бавно, между върховете на пръстите
се крие началото.
Пръст, пета, глезен
се вдигат от там където са били преди минута
където котката е оставила
топъл отпечатък от съня си.
И отиват нагоре и нагоре
към тавана, към отворения прозорец, през
скелета на сградата.
Нежно политам навън, като новородено
аз и никой друг.
Не е никак трудно,
не ти трябва магически диаграми
или знаци в пода,
само свободен летен следобед
от онези, които преживяваш когато си на
21
Слънцето кара малкото крило в сърцето
да пърха,
докато не стане по-голямо и по-голямо
и не опита да разбие костната клетка.
И така започва летенето.

Венцислав Валентинов

Attachments area

**
Прегърни страха ни,
за да го скриеш или убиеш,
за да можем да се раждаме
от мокрите руини
на сегашното ни черно слънце;
Да прохождаме за пореден път
в невинността,
която после да изкървим.

Небето сега е горяща слама,
а утре ще е чисто като слъза,
без спомен от омразата
която трупа камъни
и те в робството си
се превръщат в стени
Да ги строиш или рушиш е напразно,
когато животът ни е чакането на смърти,
наши и чужди.

Черният саван

Аз съм мавзолей на светлината,
пробягала по ранните прозорци.
Тихият двор между краката ти
е само спомен на пианство.

Изморената ти сянка е маслиново дърво.
Ти си целият безлик и топъл мрак
и заедно с парещата вечер
ще намериш своя път към покривите.

Там ще спотаиш влажните кошмари.
Там ще притискам и аз хладната надежда,
която като черна риза
ще пасне грозно и свещено на света.
Тогава не изгрявай в кръста,
или в ситния метален звън на някоя камбана.
За да не бъдеш в този сив и лепкав сън -
просто бягай през небе към стъклените облаци.

Тиха

Малка черна къща,
с греещи прозорци като очи,
все още неизвадени от времето,
където наши паметници са врявата
и тишината.

Няма да удавям спомените ни,
като ненужните цветя, които засади,
защото часовниците ни ще отмерят
всеки срок на годност.

И накрая винаги се оказва,
че ще изгорим със изморените звезди
понеже и ние като тях
е трябвало да пресметнем оставащия газ,

но и ние като тях
безименно сме се провалили.

Към вашите деца

Себеизгори света, пресуван,
мокър от вълната на симетрията
Не този свят, а някой и единствен
ще прегърна с кръвавините на сърцето му,
за да знам, че някъде съм бил,
ако не се уплаша да си спомня
Ти бъди от страната на честното небе
и не позволявай вярата да бъде клауза
на нецелунатите и недокоснати
Но и не коленичи до кухия трон на Курт,
цар-плашило за милионите,
целунати и докоснати

Два кръга са достатъчни за Аг
и нищо повече
И докато се научим да умираме
или да убиваме света,
вече всичко е изгнило в сладък сън,
без спомени

Иван Врамин

Следобеден ескиз на сън

черен лист с бели признаци на живот
върху вял папирус с призраците на смъртта
нереден палиндром
извънреден палимпсест
виртуален полиспаств под напрежение
в мозъчната кора се лутат сомнамбули
ладнешки будни в леглото
където наднормени мастодонти газят плитчините
и страдат от коралови рифове ръфани
от тигрови жаби отдавна погълнати от световната
змия

без крака под земята се трупат ресурсите
на фантазията ѝ
в студенокръвна плетеница избуява фрактал
от звезден пращец, пепел, кал и кристал
докато Уилям Бъроуз играе Вилхелм Тел
с няколко трола в един котел
мерят глобус над челото
на рогатия чепат хитрец на времената
и спорят кой е по-голям дявол –
ангелът или сатаната.

Красотата докато се разхождам

Хората не са красиви
не са и грозни
любовта ги прави щастливи
самотата нещастни
а навсякъде е пълно с нещастници,
които завивдат на красивите, че са влюбени,
не защото искат и те самите да са щастливи
а защото искат и щастливите да са грозни
също като тях нещастните,
копнеещи единствено да откраднат красотата
и да я направят самотна.

Омагьосаният кръг

На остров
с блажени клавиши
под вишни
въртят се дервиши
предвиждат
животи предишни
танцуват
и стават всевишни.

29.12.2013 г.

На един от безбройните
покриви над Тесалоники
сам в нощта
докато Добри спи
Теодора ни приюти
слушахме Джони Кеш
цял ден на стоп
вдругиден – Скопие
и всеки поотделно
съществува в собствени селения
но това е нашето заедно
и не знам как ще свърши всичко
и обичам Мария
и предпочитам да съм сам
но копнея за движение,
а вятърът е моето име
виецо
тъжно
и ниско
дълбоко
в кръглата нощ.

Квартал

1
Кленови вретенца се въртят в тишината на късното лято. Сива котка се преструва на сфинкс върху стена в тон с райетата ѝ.

Не се случва кой знае какво, освен това, че Бети се прибира в тръс у дома с парче пица, шляпащо от устата ѝ.

Пред заключената дворна врата – куп очукани етажерки: един съсед ги измъкнал от кварталната кофа за смет.

Бети зарязва намерения обяд и запъхтяна се просва на пода.

2
„Дондуков“ пресича „Левски“ на Царските конюшни, дето миналата пролет горяха, и на човек му трябва време да схване кога светва зеленото.

Пропускам шанса си втори път и сега чакам на ъгъла пред Датското посолство с картина под мишница.

Портретът е на Невена Коканова от ролята ѝ в „Пютион“. Пременена е с бяла шапка, а очите ѝ гледат яростно, но объркано, точно както в прочутата нейна роля.

Портретът е увит в целофан, но една жена от отсрещната страна на „Дондуков“ се усмихва.

Може би гледката на чужденец, понесъл портрет на българска кинозвезда с бяла шапка ще е най-странното нещо, което ще види днес.

3
„Много кучета има“, каза Катя за тези стихотворения. Е да, но има и птици. Щеше да има и повече прилепи, но тази година бяха твърде нарядко, направо хич ги нямаше.

Така че ето ви тюркоазено водно конче от Южния парк (където взехме квакането на влюбени жаби за хор от патици), голям оранжев плужек от Борисовата, ранните пеперуди зад Двореца на царя и един гущер, лепнат върху созополски зид.

Общо взето обаче се придържам към „Чумерна“ с нейните птици и кучета – макар и не точно към онази бодлива стоножка която – вкопчена, вкопчена във вратата на банята ни – просто отказа да мръдне.

4
На връщане от „Сердика“ видяхме само три коли и няколко пешеходци. Явно не всеки е успял да отиде на светлинното шоу в Царевец по случай Съединението.

Самотни гласове напрягат сили да бъдат чути.

Светлината все още става за четене, но аз имам нужда от лампата: Пред „Бащата на яйцето“ от Борис Христов „Впечатления от Африка“ от Русёл прилича на документална сводка.

5
Може пък да е от значение точно този мой завои в страницната пряка или как краят на лятото изглежда около едно позлатено кубе над улица „11-ти август“.

Не стигнах по-далеч от „Заимов“, където ядох салата

в онова, дървеното, наречено „Дървеното“.

Бръмбари-миризливки и лек ветрец подсказват края на жегата – макар есенга да настъпва бавно и слънчевият зной, който прошарва страничната уличка, да се застоява до късно заедно с хлапетата, отново с училищни униформи, пред празния магазин за сувенири.

Разбирали са това-онова майсторите, боядисали апартаментите в охра и розово.

6
Неделя е, чета, че имало нов разцвет в историята на поетичните разцвети и си блъскам главата върху тази двузначност на възприятията.

Неволни преосмисляния - макар че ще ми е трудно да кажа дали в едно описание на сивата, масова тапицерия на самолетните седалки би липсвало отношение.

Коего пак горе-долу попада в десетката. Да бъда тук, да виждам себе си тук, да ме виждат тук, би могло да е не по-малко въпрос на мнение.

Или пък те са въпрос на мнение, когато мисля за тях, което, бих добавил, рядко се случва.

7
Като вземем предвид всичко – всичко може да бъде взето предвид: може би едно-единствено потъмняло стъбло на кактус, пасажът от смляна канела по перваза на прозореца (сложена против мравки) или лицето на човека, който паркира колата си, вдига поглед и ме вижда, както си пиша на балкона, миг преди да го спомена.

8
Сврака се стрелва към покрива и плясва парче от небето с опашка. Не е семафор, по-скоро предявяване на права.

Огърлица гълъби се люшва между тази къща и отсрещната. Не се пречат един на друг до момента, в който внезапно лъч не ги запраща разкряскани във фосфоресциращия въздух.

9
Сякаш неминуемо два пауна се перчат върху покрива на пристройката, докато клиентите под навеса са напълно отнесени от алегоричния потенциал на шоколадов лабрадор с очи на кошута.

Представа нямам защо всичко това продължава да се случва. На следващия ден ни поставят в епицентъра на един монумент да четем на гранитните фигури стихове.

Има някакво позъорство ала Ноел Кауърд в тази неделна разходка към обедното слънце и проядените ар деко превзетости на кино „Балкан“.

Остава ни само да минем през тясна уличка с кръчми, където празни бутилки се подпират една-друга, почти както временните им собственици са правели снощи.

Това е. И един последен опит да снимам паун.

10
Тази сутрин в 8:30 тунелът под Централна гара е празен. После за кратко се изпълва с хора от Перник, дошли на работа с влака. Пял час след това – ни пристигащи, ни заминаващи.

Сега на 11-ти коловоз и гледам сенките как се движат по плочника и надолу по раираните комини

на електроцентралата. Пропищява дизел, докато го чифтосват с нашарени от графити вагони. Тагът на лятото BUE beshe tuk е тук, както са и изтумбените рисунки от нюйоркското метро.

Може наистина всичко, което имаме, да е времето, но моето не го нося със себе си. Минутите се самоунищожават върху таблото с разписанията. Едно стихотворение прави опит да се роди между металните седалки и обраслите с бурени релси, до момента, в който влакът от Истанбул от 9:35 идва точно в 9:35.

11
На надморска височина от 550 м към тази оранжева къща, в чийто двор съвестният учител по музика редовно почиствал листата и имплодиралите смокени, досега не е имало такъв интерес.

Не че точно на мен биха ми доверили какво се случва там, нито пък бих могъл да отгатна защо повеи на парфюм достигат чак до нашия балкон или пък разни мъже отвън си шептят един на друг на английски.

Днес е ден на доставките и всеки иска да снима нещо си там отвъд периферното ми зрение.

Времето постига най-добрата си имитация на неподвижност – точно както правеше през всички онези години в неделите, когато на връщане от кръчмата родителите ми задрямваха от двете страни на тлееещия дънер в камината.

12
Писъците на бързолетите отстъпват пред острия грак на черните врани. Убийството им ще излезе наяве – но не и днес, когато все някаква топлина успява да дойде от слънчев лъч, отразен в прозореца на съседа.

И не, не зависи чак толкова от смяната на сезоните: сойките вече не се боричкат в смокинята, както правеха преди две есени.

13
Можеш погрешно да разчетеш лицето на този старец като тест. Като почти съвършен отпечатък на всичко, което – би си помислил ти – се е объркало в една седемдесетгодишна история. Всяка бръчка отговаря навярно за десетилетие.

Само дето това си е просто той, чака на светофара, докато оранжев трамвай се връзва в опита му по време на час пик да пресече „Ботев“, а от отсрещната страна жена по аниуг е вдигнала малкото си дете на слънце.

14
Случва се. И разбира се, боклукчийската кофа е разнебитена, а ние се редим край вирнатия тротоарен бордюр.

Не че някой би си изпуснал автобуса от спирката пред магазина за грехи втора употреба.

Всички, които напускат София, се излъзват от пътните разклонения и потъват в тунела на „Сливница“.

Само дето облаците наистина се разнасят и въобще има нещо в тези безкрайно долитащи самолети.

Тук и пристигнахме – в едно време не по-различно от познатото, в нашата застлана с плочки кръчма,

кръчмата на ъгъла, където „Чумерна“ свива наляво и някак си се стеснява, изчезва

между измазани стени и прозорци с решетки, а останалата част от града, видяна оттук, се простира точно както си я бяхме представяли,

както я помним от географските карти.

Превод от английску: КРИСТИН ДИМИТРОВА

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ: Амалия Личева (гл. ред.)

Пламен Дойнов, Йордан Ефтимов, Ани Бурова, Бойко Пенчев, Камелия Спасова, Мария Калинова, Емануил А. Вудински

Малина Томова

Печат: „Нюзпринт“

Адрес: СОФИЯ 1000 ул. „Георги С. Раковски“ 108

Банкова сметка: BG56BPB179401049389602, BIC – BPBVBGSF

„Юробанк България“ АД

Издава Фондация „Литературен вестник“

http://litvestnik.wordpress.com;

www.bsph.org/litvestnik

ISSN 1310 – 9561

ВОДЕЩ БРОЯ Амалия Личева